

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Факультет суспільно-гуманітарних наук

Кафедра всесвітньої історії

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КОРОЛІВСТВА ІСПАНІЇ
(XVI-XVII ст.)»

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Деркач Поліни Олексіївни

Студентка II курсу, ІСТм-1-23-2.0д.

Науковий керівник: Голованов Сергій Олександрович

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії

Роботу захищено «___» _____ 20__р.

Оцінка _____

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	8
1.1 Стан джерельної бази.....	8
1.2 Стан проблеми дослідження в сучасній історичній науці.....	15
РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬСТВО ТА ЕКОНОМІКА ТА ІСПАНСЬКОГО КОРОЛІВСТВА XVI - XVII ст18	18
2.1. Суспільні процеси в Іспанському королівстві XVI - XVII ст..	19
2.2. Стан економіки Іспанського королівства XVI - XVII ст.....	25
РОЗДІЛ 3. КОРОЛІВСТВО ІСПАНІЇ ПІД ВПЛИВОМ БУРЖУАЗНИХ РЕВОЛЮЦІЙ ЄВРОПИ.....	33
3.1. Вплив Нідерландської революції на суспільство та економіку Іспанського королівства	32
3.2 Вплив Англійської буржуазної революції на суспільство та економіку Іспанського королівства.....	51
3.3. Загальні наслідки європейських буржуазних революцій на Іспанське королівство.....	57
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	67
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	68
ДОДАТКИ.....	72

Актуальність проблеми дослідження:

На межі XVI–XVII століть Іспанія була однією з найпотужніших європейських держав завдяки своїм заморським колоніям, багатству золотом та сріблом, які отримувала з Нового Світу, а також активній участі в політичних і релігійних війнах, таких як Тридцятирічна війна та боротьба з протестантською Реформацією. Однак, незважаючи на свою зовнішню могутність, Іспанія зіткнулася з внутрішніми проблемами, зокрема фінансовими кризами, зниженням продуктивності сільського господарства та значним занепадом економіки. Ці проблеми стали причиною загострення соціальної нерівності та конфліктів у середині країни.

Водночас європейські революції, особливо Нідерландська (1568–1648) та Англійська (1642–1651), стали каталізатором значних змін у Європі та вплинули на розвиток не лише цих країн, але й Іспанії. Нідерландська революція призвела до втрати важливої території для Іспанії та була однією з перших ознак початку занепаду її політичної і економічної могутності. Іспанія, яка вважалася політичним гегемоном, поступово втрачала свої позиції внаслідок цих революцій.

На сьогоднішній день існує ряд аспектів, пов'язаних з впливом європейських революцій на Іспанію, які все ще недостатньо досліджені. Наприклад, вплив цих революцій на формування нових соціальних структур, політичних інститутів і на розвиток економіки Іспанії в довготривалій перспективі ще потребує глибшого аналізу. Більшість досліджень зосереджені на військових аспектах, однак економічні та соціальні наслідки цих подій, такі як вплив на торговельні шляхи, сільське господарство, фінансову систему та становище різних соціальних верств, все ще залишаються недостатньо висвітленими.

Крім того, питання про те, як саме ці революції вплинули на культурну еволюцію Іспанії, зокрема на зміну ментальності та політичної свідомості

населення, також вимагає додаткового дослідження. Важливо визначити, які саме елементи революційних подій в Нідерландах та Англії були каталізаторами внутрішніх перетворень в Іспанії, і якою мірою вони сприяли трансформації іспанської політичної моделі.

Питання впливу європейських революцій на Іспанію є надзвичайно важливим для розуміння загальних тенденцій розвитку Європи в ранньомодерний період. Європейські революції змінили баланс сил на континенті та сприяли формуванню нових державних утворень і соціальних порядків. Вивчення їхнього впливу на Іспанію допоможе глибше зрозуміти не лише процеси занепаду цієї імперії, але й те, як революційні події позначилися на внутрішній політиці та економіці інших держав.

Виходячи з цього, тема дослідження є актуальною, оскільки дозволяє розкрити малодосліджені аспекти економічних і соціальних трансформацій в Іспанії під впливом революційних подій у Європі. Це може також сприяти глибшому розумінню складних процесів, що відбувалися у європейському регіоні в цей період.

Об'єкт: Королівство Іспанії XVI – XVII століття

Предмет: суспільно-економічний розвиток королівства Іспанії (XVI-XVII ст.)

Мета: на основі аналізу джерел та дослідження літератури розкрити характер і напрями впливу Європейських буржуазних революцій на суспільні та економічні процеси королівства Іспанії протягом XVI – XVII століття

Відповідно до мети визначили наступні завдання:

- Здійснити аналіз джерельної бази;
- Дослідити стан проблеми в сучасній історичній науці;
- Розкрити зміст суспільних та економічних процесів королівства Іспанії

- Проаналізувати зміни в суспільстві та економіці Іспанського королівства під впливом подій буржуазної революції в Європі

Методи дослідження: описово-розповідний, хронологічні, метод історизму, історико-біографічний та джерелознавчий методи.

Хронологічні межі: XVI – XVII століття

Географічні межі: Іспанське королівство, провінції Нідерландів, територія Британських островів

Структура дослідження: дослідження складається з вступу, трьох розділів, списку джерел та літератури, висновків та 4 додатків.

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчення соціально-економічного розвитку Королівства Іспанії в XVI–XVII століттях вимагає комплексного підходу, що передбачає залучення широкого кола джерел, а також критичного аналізу історіографії. У цьому розділі подано огляд основних груп джерел, які стали підґрунтям дослідження, та проаналізовано внесок вітчизняних і зарубіжних учених, котрі досліджували різні аспекти історії Іспанії ранньомодерного часу. Такий підхід дозволяє виявити ступінь наукового опрацювання теми, окреслити існуючі дослідницькі підходи та визначити перспективи подальших студій.

1.1. Стан джерельної бази

Дослідження суспільно-економічного розвитку Королівства Іспанії в XVI–XVII століттях, а також впливу європейських буржуазних революцій на цей процес, ґрунтується на широкому спектрі джерел. Серед них — офіційні документи іспанської монархії, економічні звіти, податкові реєстри, дипломатичне листування, мемуарна література, хроніки та твори сучасників. Деякі з найважливіших джерел, які використовуються дослідниками для вивчення суспільства Іспанського королівства в XVI–XVII ст., включаючи архіви Casa de Contratación у Севільї.

Значну цінність становлять також документи, пов'язані з Нідерландською революцією (1568–1648), зокрема:

Акт про зречення (Generaal Plakkaat van Verlatinghe, 1581), який символізує розрив між Північними провінціями Нідерландів та іспанською короною. Це джерело дозволяє зрозуміти мотивацію повстанців та політичну реакцію Іспанії на втрату впливу в регіоні;

Гентське умиротворення (1576), що засвідчує намагання досягти єдності між протестантськими та католицькими провінціями у протистоянні Іспанії;

Договір Вестфальський (1648), який офіційно визнав незалежність Нідерландів, ставши завершенням тривалої боротьби з іспанським домінуванням.

Значне місце серед джерел займають праці сучасників і очевидців подій, зокрема Жуана де Маріани, іспанського історика і єзуїта, який у своїй "Загальній історії Іспанії" описав політичні й економічні процеси XVI століття, включаючи ставлення до релігійних війн, оподаткування, соціальної структури. Іншим важливим джерелом є дипломатичні матеріали та листування іспанських монархів і посадовців, особливо за правління Філіппа II. Наприклад, аналіз дипломатії, стратегій та релігійної політики Філіппа II у книгах Джеффри Паркера дозволяє дослідити, як іспанська влада реагувала на виклики Реформації та революцій.

Одним з головних джерел для вивчення перебігу та ідеології Англійської революції (1640–1660) є офіційні парламентські записи, військова кореспонденція, релігійні памфлети та сучасні історичні узагальнення, які надають уявлення як про внутрішню динаміку конфлікту, так і про міжнародні наслідки, включно з реакцією Іспанського королівства.

Для нашої роботи ми вивчали парламентські журнали, такі як – *Journal of the House of Lords*, зокрема листування Томаса Ферфакса від 18 травня 1648 року (*House of Lords Journal Volume 10*), яке є надзвичайно важливим джерелом для вивчення стратегії парламентських військ і реакції на регіональні повстання. Цей документ демонструє кризовий стан англійської монархії в другий період Громадянської війни, а також дає уявлення про децентралізацію влади, структуру військового командування та поширення громадянського конфлікту на периферійні регіони.

Варто згадати, про енциклопедичні записи Britannica (2016) щодо Славної революції (1688) та другої й третьої громадянських воєн, які слугують популяризованим, але точним зведенням ключових подій. Джерело відображає, як в результаті революцій утвердилися ідеї парламентського суверенітету та протестантського конституціоналізму, що суперечили абсолютизму, подібному до іспанського.

Важливу роль у нашому дослідженні відігравали відкриті онлайн-архіви та установи, що зберігають документи Англійської революції. Варто загадати, The National Archives (UK) – зокрема колекції SP (State Papers) і CO (Colonial Office) містять листи, протоколи парламенту, судові записи та королівські укази періоду 1640–1689. British Library Manuscript Collections – зокрема документи, що стосуються діяльності парламенту, Армії нової моделі та особистої кореспонденції Кромвеля. Та, звісно ж, Institute of Historical Research – веде цифрові бази даних стародруків і парламентарних записів. Саме тут збережено House of Lords Journal Volume 10.

Тож, можемо зробити висновки, що джерела з історії Англійської революції дозволяють не лише реконструювати політичні, соціальні та військові процеси у самій Англії, але й зрозуміти, яким чином англійський досвід резонував у континентальній Європі, зокрема викликав побоювання в Іспанії щодо протестантської експансії, зростання ролі парламентів і революційного насильства. Тому ці джерела мають високу порівняльну та аналітичну цінність для дослідження впливу Англійської революції на Іспанське королівство.

Стан джерельної бази теми «Суспільно-економічний розвиток королівства Іспанії (XVI-XVII ст.)» є досить повним. Для дослідження цієї теми наявні достатньо різноманітних джерел, які надають інформацію про соціальну, економічну, культурну та релігійну структуру суспільства Іспанії того часу.

Архів Casa de Contratación у Севільї містить багато цікавих документів, що пов'язані з торгівлею. З боку Англійської революції то надзвичайно корисним був Institute of Historical Research, адже веде цифрові бази даних стародруків і парламентарних записів.

Історіографія з даної теми також досить повна, тому що проблематика суспільно-економічного розвитку королівства Іспанії того періоду досліджується вченими різних національностей протягом десятиліть. Багато досліджень на цю тему були проведені в Іспанії, США, Латинській Америці та Європі.

Значну частину джерельної бази складають збережені документи, літописи королівства, листи. Але все таки, під час пошуку джерельної бази для нашої дипломної роботи зроблено висновок, що українська література іспанського історичного спрямування, якщо порівнювати з іноземними є менш повною, тож ми маємо орієнтир куди прагнути та розвиватися.

Фокус нашої уваги сконцентровано на суспільстві Іспанського королівства в період XVI-XVII століття та економічних умовах, зовнішньо-політичних цілях Іспанського королівства в Західній Європі. Розглянуто суспільство та економіку Іспанського королівства, а також королівство Іспанії під впливом буржуазних революцій Європи. Було визначено місце провінції Нідерландів в міжнародних відносинах Західної Європи XVI - XVII століття і звісно на політиці Іспанії по відношенню до провінції Нідерландів. Оскільки було досліджено Нідерландську буржуазну революцію, яка стала першою успішною буржуазною революцією, унаслідок якої Нідерланди були поділені на дві держави — Голландію (Сполучені провінції Нідерландів) та Бельгію (Південні Нідерланди, що визнали владу Іспанії), то джерельна база дипломної складається переважно з іноземних джерел.

Серед джерел, що дають змогу дослідити безпосередній вплив англійських подій на європейську політику, варто згадати House of Lords

Journal (1648), де містяться матеріали про внутрішні інструкції генералу Ферфаксу та військові дії на півночі Англії. Ці документи, збережені в Британському національному архіві (The National Archives, Kew, UK), є важливим свідченням зміни уявлень про легітимність політичної влади, що згодом позначилось і на міжнародному дипломатичному середовищі.

Таким чином, англійська революція в історіографічному дискурсі розглядається не лише як внутрішній конфлікт, а як етап глибшої трансформації Європи — включно з реакцією таких монархій, як Іспанська. Цей науковий підхід важливий для розуміння внутрішніх змін у структурі іспанського суспільства, викликаних зовнішніми ідеологічними викликами.

Таким чином, джерельна база є досить широкою й репрезентативною, проте вимагає критичного аналізу з урахуванням політичного та ідеологічного контексту часу, коли створювалися ті чи інші документи.

1.2. Стан проблеми дослідження в сучасній історичній науці

Сучасна історіографія демонструє зростання інтересу до вивчення занепаду Іспанії в ранньомодерний період у контексті загальноєвропейських революційних процесів. Особливо активно досліджується вплив Нідерландської та Англійської революцій на політичний, соціальний і економічний розвиток Іспанського королівства у XVI–XVII століттях.

Серед західноєвропейських іспаністів чільне місце займають праці Джеффрі Паркера. У монографії *The Grand Strategy of Philip II* він аналізує зовнішньополітичні виклики, що постали перед Іспанією в період правління Філіпа II, та їхній вплив на занепад могутності імперії.

Особливу увагу приділено дослідженням Нідерландської революції. Праці М. Baelde та R.C. Van Caenegem висвітлюють як політичні аспекти Гентського умиротворення 1576 року, так і довгострокові інституційні трансформації в Об'єднаних провінціях. Сучасна європейська наука дедалі

частіше поєднує політичну та військову історію з економічною і соціальною, звертаючи увагу на взаємозв'язки між революційними подіями та змінами у структурі суспільства.

Соціально-економічні дослідження того часу, наприклад: Vries J. d., Woude A. v. d. *First Modern Economy: Success, Failure, and Perseverance of the Dutch Economy, 1500-1815*. Cambridge University Press, 2011. Ця книга досліджує економічний розвиток Нідерландів впродовж періоду з 1500 до 1815 року. Автори пропонують детальний аналіз та огляд головних аспектів голландської економіки у цей період. Книга розглядає такі теми, як торгівля, мануфактури, фінансова система, землеволодіння та розвиток сільського господарства. Повністю обговорюється міжконтинентальна та колоніальна торгівля. Автори аналізують також роль Нідерландів у світовій торгівлі та їхній вплив на глобальну економіку.

Для дослідження цієї проблематики вчені також використовують різноманітні історичні праці, серед яких: Elliott J. H. *Imperial Spain, 1469-1716*, Kamen H. *Spain, 1469-1714: A Society of Conflict*, Crevea R. A. *Spain. Sources and Development of Law*.

У книзі "Spain, 1469-1714: A Society of Conflict", H. Kamen. У своїй книзі Генрі Кеймен наочно показує, як Іспанія досягла світової влади в шістнадцятому, сімнадцятому та на початку вісімнадцятого століть. Досліджуючи вирішальні політичні події та зовнішню політику під час правління кожного з правителів нації, починаючи з Фердинанда та Ізабелли наприкінці п'ятнадцятого століття до Філіпа V на початку XVIII ст. Камен також досліджує основні чинники, які відіграли важливу роль при необачному розподіленні багатства з Нового світу. Автор визначає крихкість матеріальних ресурсів Іспанії як головну причину, чому їй так і не вдалося досягти успіху як імперська держава. Він досліджує суперечки між різними соціальними групами, релігійні та культурні протиріччя, а також політичні боротьби того часу.

"Spain: Sources and Development of Law" авторства R.A. у Crevea - це книга, яка досліджує правову систему Іспанії, її джерела та розвиток. Автор розглядає правову історію Іспанії з давніх часів до сучасності, зосереджуючись на впливі різних правових традицій та факторів на формування правової системи країни. Книга розглядає різні аспекти права в Іспанії, включаючи римське право, католицьке право, канонічне право, а також вплив інших правових систем, таких як французьке та англійське право. Автор також розглядає розвиток правової науки, судової системи та законодавства в Іспанії. А також наукові публікації у журналах: Moses B. The Economic Condition of Spain in the Sixteenth Century. Journal of Political Economy, де автор описує стан економіки Іспанії, причини розквіту та причини занепаду.

Варто згадати також британських істориків Джона Елліотта (Imperial Spain, 1469–1716) та Генрі Камена (Spain, 1469–1714: A Society of Conflict), які ґрунтовно проаналізували період занепаду Іспанської монархії, її внутрішню фрагментацію та зовнішньополітичну ізоляцію.

Англійська революція (1640–1660) також дедалі частіше аналізується у контексті впливу на інші європейські держави. Зокрема, праці Кристофера Хілла, Барбари Маліновської, Конрада Рассела та Джона Морріла допомагають розкрити не лише внутрішні соціально-релігійні зміни в Англії, але й вплив ідей парламентаризму, антиабсолютизму та протестантизму на сусідні держави, включаючи Іспанію. Революційний рух в Англії посилив кризу абсолютизму в Європі та став каталізатором для переосмислення системи влади й у Піренеях.

Корисною для теми була праця Stanley D. M. Carpenter Military Leadership in the British Civil Wars, 1642–1651, де він розглядає роль армії у зміні політичного ладу. Через аналіз дій командирів, таких як Ферфакс і Кромвель, джерело пояснює, як армія стала головною політичною силою. Також було висвітлено політизацію війська як нового інструмента

соціального тиску — явище, що викликало занепокоєння і в Іспанії, особливо в контексті страху перед можливими повстаннями в Італії, Португалії та Каталонії.

Також необхідно загадати праці Samuel Rawson Gardiner — *History of the Great Civil War (1886–1901)*, що стала основою для вивчення хронології та механіки конфлікту, та Christopher Hill — *The English Revolution, 1640*, у якій революція розглядається як повстання нових класів проти феодального порядку.

У контексті вивчення впливу європейських буржуазних революцій на Іспанське королівство, важливе місце посідає історіографія, присвячена Англійській революції XVII століття. Переважна більшість дослідників, зокрема С. Р. Гардінер, Ч. Гілл, С. Карпентер, розглядають цю революцію не лише як англійське національне явище, а як складову ширших європейських трансформацій, що зачіпали іспанську абсолютистську модель.

Класичні праці С. Р. Гардінера *History of the Great Civil War (1886–1901)* є фундаментом англійської історіографії цієї доби. Вони детально описують як політичні, так і релігійні процеси, що призвели до зламу монархічної влади та встановлення протекторату Кромвеля. Натомість К. Гілл у праці *The English Revolution, 1640* акцентує увагу на соціальних аспектах революції, ролі селянства, дрібного міщанства та ідеології радикального протестантизму. Ці підходи відкривають простір для порівняння із соціальними процесами в Іспанії того ж періоду.

У військовій історіографії важливою є праця С. Карпентера *Military Leadership in the British Civil Wars, 1642–1651*, де аналізується структура та тактика Нової армії. Цей матеріал особливо цінний для розуміння контрасту між англійською військовою мобілізацією і застарілими військовими структурами Іспанії, що втратили свою ефективність у другій половині XVII століття.

Окрему увагу дослідники приділяють Славній революції 1688 року, яку вважають завершальним етапом англійського антиабсолютистського процесу. У статтях *Encyclopaedia Britannica* (Glorious Revolution, 2016) окреслено нову модель співіснування парламенту й монарха, яка стала зразком для конституційних реформ у Західній Європі. Для іспанських авторів доби Просвітництва ця модель слугувала теоретичною альтернативою іспанському абсолютизму.

В українській історичній науці тематика соціально-економічного розвитку Іспанського королівства та впливу європейських революцій досліджена фрагментарно. Проте вже у радянський період розпочалися перші спроби вивчення Іспанії. Такі вчені, як О. В. Пронкевич та О. П. Іваницька, зробили перші кроки у формуванні вітчизняної іспаністиці.

З 2007 року в Україні діє Асоціація іспаністів України, що об'єднує філологів, перекладачів, істориків, літературознавців і політологів. Хоча вітчизняна іспаністика ще перебуває на етапі становлення, поступово зростає інтерес до глибшого вивчення ранньомодерної Іспанії. Наразі переважна частина українських істориків фокусується на XX–XXI століттях, однак окремі дослідження вже присвячені ключовим постатям "Золотої доби" Іспанії — Ізабеллі Кастильській, Фернандо II Арагонському, Карлу V, Філіпу II, Маргариті Пармській, Вільгельму Оранському.

У навчальній та узагальнюючій літературі, зокрема у посібнику *Історія середніх віків* за редакцією Г. М. Надтоки, подано загальні відомості про Реформацію, Контрреформацію, політичну історію Іспанії. Для аналізу соціальних структур використовуються й класичні праці, як-от *Феодальне суспільство* Марка Блока та *Historiae de rebus Hispaniae* Хуана де Маріани.

Сучасні дослідники активно застосовують мультидисциплінарні методи, поєднуючи соціальну історію з історією ідей, ментальних практик, економічного аналізу та культурних студій. Європейські буржуазні

революції дедалі частіше розглядаються як фактор довготривалих змін, що формували нові суспільні парадигми, зокрема і в Іспанському королівстві.

Окрему увагу в історіографії приділено міжнародним угодам, які змінили геополітичну карту Європи. Наприклад, Вестфальський мир 1648 року, що завершив Тридцятирічну війну, мав важливе значення і для Іспанії, закріпивши її втрату гегемонії та фактичне визнання незалежності Об'єднаних провінцій.

Таким чином, хоча вітчизняна історіографія значною мірою базується на західноєвропейських дослідженнях, інтерес до теми зростає. Існуючі праці дозволяють окреслити основні напрямки досліджень, однак подальша робота потребує: ширшого залучення джерельної бази (включаючи англійські, іспанські, нідерландські архіви), міжрегіонального аналізу революційних процесів та активнішої розробки історичного напрямку в українській іспаністиці.

Отже, незважаючи на наявність значного корпусу літератури, подальше вивчення потребує розширення перспективи дослідження, зокрема через міжрегіональний аналіз, залучення нових джерел та інтеграцію здобутків суміжних дисциплін.

РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬСТВО ТА ЕКОНОМІКА ТА ІСПАНСЬКОГО КОРОЛІВСТВА XVI - XVII ст

У XVI-XVII століттях Іспанське королівство було складним ієрархічним суспільством, де панівну роль відігравали дворянство та духовенство. В основі соціальної структури лежала система "три стани", що включала дворянство, духовенство і народ. Дворянство, яке поділялося на стару знать (гранди) і нову знать (сервантескі), мало величезний вплив і контролювало значну частину земель. Духовенство також займало провідне становище в суспільстві, контролюючи значні багатства та політичні інституції через зв'язки з монархією.

Населення складалося з міських мешканців, купців, ремісників, селян та кріпаків, які часто зазнавали економічних труднощів через податковий тягар і обмеження соціальної мобільності. Це призводило до значних соціальних напружень, які особливо загострилися в умовах економічних криз та зростання соціальної нерівності.

Економіка Іспанського королівства в цей період переживала одночасно злети та занепад. На початку XVI століття Іспанія отримувала величезні прибутки від своїх колоній в Америці, зокрема через приплив золота та срібла. Однак залежність від колоніальних багатств спричинила занепад традиційного сільського господарства і мануфактурного виробництва всередині країни. Зокрема, приплив дешевого срібла з Нового світу стимулював інфляцію (так звана "революція цін"), що негативно вплинуло на внутрішню економіку.

Також Іспанія вела численні війни (зокрема в Італії, Нідерландах і проти Османської імперії), що виснажувало її фінансові ресурси. До XVII століття іспанська економіка поступово почала деградувати, що посилювалося через втрату Нідерландів і поступове зниження міжнародного впливу.

Європейські буржуазні революції XVI-XVII століть, такі як Нідерландська і Англійська революції, мали значний вплив на економічну і політичну стабільність Іспанії. Поразка Іспанії у війні за Нідерланди (втрата однієї з найрозвиненіших європейських провінцій) ослабила економічну потужність королівства, а нові ідеї про обмеження абсолютної влади і свободи буржуазії поступово проникали в іспанське суспільство.

Таким чином, Іспанія у XVI-XVII століттях перебувала на межі значних соціальних і економічних змін, які були спричинені як внутрішніми проблемами, так і впливом зовнішніх революційних процесів у Європі.

2.1. Суспільні процеси в Іспанському королівстві XVI - XVII ст .

Протягом XVI - XVII століть Іспанське королівство пережило значні трансформації як у суспільстві, так і в економіці. Для початку розглянемо суспільні трансформації протягом цього періоду.

В Іспанії спостерігалось значне зростання населення внаслідок таких факторів, як приплив багатства з Нового Світу, вдосконалення сільськогосподарських технологій і урбанізація. Це призвело до зростання міст і зміни в розподілі населення по країні.

Надалі розглянемо соціальну структуру іспанського суспільства, яке в цей період було доволі стратифікованим, із жорсткою соціальною ієрархією. На верхньому щаблі перебувала знать, що складалася з аристократичних родин, які володіли величезними земельними наділами та користувалися значними привілеями. Далі позицію посідало духовенство, включаючи кардиналів, архієпископів єпископів, абатів, пріорів, священників, дияконів та ченців, які мали значний вплив на релігійні та політичні справи. Питому частку населення становило селянство, яке займалося землеробством або різними промислами. Крім того, зростало міське населення, яке займалося торгівлею, ремеслами та іншими міськими професіями. Цю соціальну

структуру зміцнювали закони та звичаї, які обмежували соціальну мобільність.

Іспанія за своєю релігійною орієнтацією була ортодоксально католицькою країною протягом XVI - XVII століть. Католицька церква відігравала центральну роль у формуванні як індивідуальної, так і колективної ідентичності. Релігійні установи володіли значною землею та багатством, що сприяло їхньому впливу в суспільстві. Іспанська інквізиція, заснована ще в 1478 році, також здійснювала значний контроль над релігійною ортодоксальністю та соціальною поведінкою. Іспанська інквізиція, створена для боротьби з єрессю та забезпечення релігійного конформізму, мала глибокий вплив на суспільство. Він був спрямований проти євреїв, мусульман, конверсос¹, а пізніше протестантів, що призвело до примусового навернення, вигнання та переслідувань. Страх перед інквізицією пронизував іспанське суспільство, створюючи атмосферу релігійної нетерпимості та підозрілості².

Варто зазначити, що католицька церква мала великий вплив на політичну сферу та суспільство в Іспанії. Оскільки церква була тісно поєднана з королівською владою і виконувала релігійні та політичні функції. Католицька церква мала значний вплив на суспільство Іспанського королівства. Католицька церква мав велику релігійну та політичну владу. Адже саме вона визначала моральні та етичні норми, здійснювала переслідування єретиків, і сприяла розповсюдженню католицизму в імперії.

Суспільство Іспанії було також під впливом ідеями ренесансу та його провідною ідеологією - гуманізму, що сприяло розвитку науки, мистецтва та літератури. Золотий вік Іспанії, який охоплював XVI - XVII століття, був відзначений розквітом мистецтва та літератури³.

¹ conversos - навернених євреїв

² Juan Antonio Llorente, *Historia crítica de la Inquisición Española*, vol. 1 (Madrid: 1980 [1st ed.1870]),

³ Pérez Y. R. *The Dutch Revolt through Spanish eyes: Self and other in historical and literary texts of Golden Age Spain* (c. 1548-1673). Oxford : Peter Lang, 2008. 336 p.

Іспанський "Золотий вік" у XVI-XVII століттях був справді яскравим періодом в історії країни, коли розвиток мистецтва, літератури та науки досяг небувалого рівня. У цей час Іспанія перебувала під впливом ідей пізнього Ренесансу та гуманізму, які сприяли інтелектуальному та культурному розквіту. Одним із найвідоміших творців цієї доби був Мігель де Сервантес, автор знаменитого роману "Дон Кіхот" (1605–1615), який часто називають першим сучасним романом. Франсиско де Кеведо, автор "Історії життя Бускона" (1626), створив сатиричні образи, які гостро критикували суспільні пороки. Крім того, Лопе де Вега написав понад 1,800 п'єс, серед яких "Овеча криниця" і "Собака на сіні", що стали класикою іспанської драматургії. Його твори внесли нову структуру в драму, привернувши увагу як простих людей, так і аристократії.

У цей же період в Іспанії творив Ель Греко (справжнє ім'я – Доменікос Теотокопулос), грецький художник, який працював в Іспанії та створював релігійні картини з надзвичайним використанням кольорів і експресії, наприклад, "Погребінення графа Оргаса" (1579). Наприкінці XVI і в XVII столітті також з'явився Дієго Веласкес, який став відомим своїми реалістичними портретами, включаючи відому роботу "Фрейліні" (1656).

Музика в цей період також розвивалася завдяки впливу ренесансних ідей. Іспанські композитори, як от Томас Луїс де Вікторія та Хуан дель Енсіна, впроваджували в своїх творах поліфонічний стиль, що мав великий успіх у Європі.

Ідеї гуманізму спонукали до переосмислення ролі людини у світі, а також вплинули на освіту, науку та релігійні погляди, змушуючи інтелектуалів шукати відповідей на філософські питання та зображати ці теми у своїй творчості. Відтак, "Золотий вік" став одним із найважливіших періодів в історії іспанської культури, який мав великий вплив на розвиток мистецтва в усьому світі.

Ієрархія іспанське суспільство в XVI-XVII століттях і мало значний вплив на міжнародній арені. Соціальна структура складалася з трьох основних станів: дворянства, духовенства та народних мас, що утворювали так звану "систему трьох станів"⁴.

Розглянемо кожен з них – дворянство складало вищу верству суспільства. Вони були заможними землевласниками, мали привілеї і часто займали високі посади в адміністрації, армії та церкві. Велика частина багатства і земельна власність концентрувалися у їхніх руках.

Католицька церква мала великий вплив на суспільство Іспанського королівства, тому духовенство займало другу сходинку, також володіло великою кількістю землі та майна, контролювало навчальні заклади і мало вплив на політичні рішення. Вони мали сильну владу над релігійними справами та суспільним моральним порядком.

Третій стан складала більшість простого, незнаного люду, включаючи селян, ремісників, робітників і найбідніші верстви населення. Вони були обкладені податками та повинностями перед дворянством і духовенством.

Разом з тим у суспільстві позначаються у суспільстві тривожні тенденції, а саме - повстання Моріско, особливо в Королівстві Гранада, були значними епізодами соціальних заворушень протягом XVI-XVII століть. Моріски були нащадками мусульман, які прийняли християнство, але зазнали дискримінації та переслідувань. Їхні повстання підживлювалися соціально-економічними негараздами, релігійними переслідуваннями та опором спробам асиміляції.

У другій половині XVI – протягом XVII століття Іспанське королівство поступово входило в період економічного занепаду, незважаючи на зовнішню могутність та величезні прибутки з колоній. Економічна криза мала комплексний характер і суттєво позначилася на

⁴ «Social Structure and Social Change in New Spain» L. N. McAlister

соціальних відносинах, політичній стабільності та культурному розвитку країни.

Однією з головних причин економічних труднощів стала надмірна залежність від американського срібла, яке у великих обсягах прибувало з колоній⁵. Хоча це срібло тимчасово забезпечувало королівський двір доходами, його надлишок на ринку спричинив інфляцію – ціни на товари значно зросли, а реальні доходи населення почали зменшуватися.

Унаслідок цього ремісники та середній клас міст втрачали конкурентоспроможність. Іспанські товари ставали надто дорогими як для внутрішнього споживання, так і для експорту. Мануфактурне виробництво занепадало, а на ринку домінували іноземні вироби, зокрема з Нідерландів, Італії та Франції.

Крім того, високе податкове навантаження, покладене насамперед на третій стан (селянство, міщан, ремісників), посилювало соціальну нерівність. Привілейовані стани — дворянство та духовенство — не сплачували податків або мали численні податкові пільги, що викликало глибоке невдоволення серед простого люду. Через постійне зростання податків селяни втрачали свої земельні ділянки, що сприяло зростанню землеволодіння аристократії та одночасному зубожінню селянських мас.

Сільське господарство також переживало кризу: змінювався клімат (так звана мала льодовикова епоха), що зумовлювало неврожаї. Масове знелюднення сіл призводило до скорочення оброблюваних земель. У той самий час частина селян прагнула переселитися до міст або до колоній у Латинській Америці в пошуках кращого життя, що сприяло внутрішній і зовнішній міграції.

Багато ідальго і ветеранів завойовницьких походів – конкістадорів – поверталися до метрополії, сподіваючись отримати за свої заслуги титули,

⁵ Elliott J. H. (2006). *Empires of the Atlantic World: Britain and Spain in America 1492–1830*. Yale University Press 83-89 pp

земельні наділи й державні посади. Часто їм це вдавалося, що сприяло подальшій легітимації нової колоніальної еліти.

Однак водночас така система збагачення спричинила нові форми соціального розшарування. Основна маса міського та сільського населення Іспанії не мала доступу до колоніальних багатств. Навпаки – вони часто страждали від підвищення цін (через інфляцію) та зростання податкового навантаження, яке частково покривало витрати імперії на колоніальну експансію. Так виник соціальний розрив між "імперськими бенефіціарами" та "пересічним населенням", що живило соціальне невдоволення.

Загалом соціальні процеси в Іспанському королівстві протягом XVI - XVII століть супроводжувалися змінами демографічного характеру, соціальним розшаруванням, культурним розквітом, релігійними конфліктами, економічною експансією, політичною нестабільністю та культурним обміном. Ці процеси відіграли значну роль у формуванні траєкторії розвитку іспанського суспільства та культури цього періоду.

Важливо відзначити, що в цей період Іспанія була великою колоніальною імперією, що мала значний вплив на суспільство. Колоніальні володіння забезпечували великі доходи та можливості для торгівлі та збагачення еліти.

2.2. Стан економіки Іспанського королівства XVI - XVII ст.

Іспанська імперія була на піку розквіту протягом XVI-XVII століть, з величезними територіями в Америці, включаючи сучасну Мексику, Перу та частини Центральної та Південної Америки. Експлуатація ресурсів, зокрема золота та срібла, з цих колоній зробила величезний внесок у багатство та могутність Іспанії. Цей приплив дорогоцінних металів збігався з економічним зростанням та процвітанням в Іспанії, відомому як Іспанський золотий вік. Водночас він викликав інфляцію та економічні деформації в самій Іспанії.

Також у цей період Іспанія прийняла політику нативізму, спрямовану на накопичення багатства шляхом експлуатації колоній і встановлення торгових монополій. Однак ця політика надалі призвела до економічного застою та гальмувала розвиток промисловості.

Тим часом, незважаючи на значне сільськогосподарське багатство, Іспанія стикалася з проблемами у своєму аграрному секторі. Сільське господарство залишалося основним аспектом іспанської економіки протягом XVI - XVII століть⁶. Виведення нових культур з Америки, таких як картопля, помідори та кукурудза, сприяло продуктивності сільського господарства. Проте були й проблеми, зокрема неефективний розподіл землі та періодичний голод. Консолідація великих маєтків за шляхтою призвела до витіснення дрібних власників, сприяючи соціальним заворушенням. Крім того, деградація ґрунту та неефективна сільськогосподарська практика з часом призвели до зниження продуктивності.

Приплив дорогоцінних металів із Нового Світу спочатку сприяв економіці Іспанії, але згодом призвів до девальвації грошової системи, як наслідок цього, інфляції та економічної нестабільності. Велика залежність від експорту золотих металів також зробила іспанську економіку уразливою до коливань світової торгівлі та підірвала зусилля щодо розвитку інших секторів.

Іспанія здійснювала економічну експансію протягом XVI-го століття, підживлювану багатством, привезеним з її американських колоній. Однак надмірна залежність від імпорту золота та срібла призвела до економічних проблем у довгостроковій перспективі.

Іспанське королівство зіткнулося з політичною нестабільністю, включаючи внутрішні конфлікти, такі як Повстання Комунерос, і зовнішні конфлікти, такі як війни з іншими європейськими державами. Ці конфлікти

⁶ "The Economic Condition of Spain in the Sixteenth Century" Bernard Moses Journal of Political Economy, Vol. 1, No. 4 (Sep., 1893), pp. 513-534 (22 pages)

спричинили соціальні заворушення та економічні труднощі. Надалі це супроводжувалося зростанням соціальної напруженості: голод, безробіття, економічна нестабільність призводили до масового невдоволення, бунтів і розгулу бандитизму. Зростала кількість жебраків, бродяг та дрібних злочинців у містах. Королівська влада реагувала на це не реформами, а здебільшого репресивними заходами.

Урешті-решт, економічна криза підточила могутність Іспанії, послабила її позиції в Європі, спричинила втрату деяких колоніальних територій і посилила залежність від іноземних банкірів та купців.

Колоніальна експансія Іспанії у Новому Світі глибоко трансформувала соціальну структуру як у метрополії, так і в самих колоніях. Завдяки припливу золота, срібла та інших ресурсів з Америки, в XVI–XVII ст. почало формуватися нове привілейоване середовище – колоніальна аристократія. Це були представники торгівельної, фінансової та військової еліти, які розбагатіли за рахунок участі в колоніальному господарстві, зокрема торгівлі, гірничій справі, адмініструванні.

Упродовж XVI–XVII століть Католицька Церква в Іспанському королівстві відігравала не лише релігійну, а й потужну економічну роль, конкуруючи з аристократією та навіть монархією у володінні матеріальними ресурсами. Величезні земельні угіддя, що належали Церкві, перетворювали її на одного з головних землевласників і економічних акторів тогочасної Іспанії.

Основою економічного впливу церкви були десятина⁷, численні пожертви, привілеї у спадкуванні маєтків, а також прибутки від власного виробництва та торгівлі. Водночас ці механізми фінансування суттєво обтяжували селянство, зменшуючи їхні можливості інвестувати у власне господарство або підвищувати продуктивність праці.

⁷ обов'язковий податок у розмірі десятої частини доходу, що сплачувався на її користь

Крім того, багатства церкви майже не використовувалися для продуктивних інвестицій. Замість підтримки ремесел, аграрного оновлення чи інфраструктурного розвитку, вони спрямовувалися на зведення монументальних храмів, утримання духовенства, фінансування орденів та інших релігійних інституцій. Таким чином, значний обсяг національного капіталу було фактично вилучено з економічного обігу, що стримувало розвиток ринку, підприємництва та модернізації.

Варто також зазначити, що церква не заохочувала нові форми економічного мислення. Ідеологічний тиск із боку духовенства сприяв збереженню традиційних поглядів на працю, торгівлю та збагачення, що гальмувало формування капіталістичного способу виробництва та підприємницької культури, характерної для протестантських країн Північної Європи.

У сукупності це робило церкву консервативною, хоча й впливовою економічною силою, яка більше відтворювала старі феодальні структури, ніж сприяла переходу до нових економічних форм⁸.

Загалом, кризові явища іспанської економіки XVII ст. значною мірою були обумовлені особливостями моделі розвитку, яка суттєво відрізнялася від моделей, що формувалися в протестантських країнах, таких як Нідерланди чи Англія.

В Іспанії зберігалася абсолютистська модель управління, яка концентрувала владу в руках монарха і придушувала будь-які прояви економічної чи політичної автономії. Натомість у Нідерландах та Англії зростала роль парламентів, що створювало простір для розвитку буржуазії та ринкових відносин.

Під впливом католицької доктрини багатство часто сприймалося як загроза для спасіння душі. У протестантському світогляді (особливо в кальвінізмі) накопичення капіталу й дисциплінована праця вважалися

⁸ Kamen, Henry. *Spain, 1469–1714: A Society of Conflict*.

богоугодними. Це сприяло розвитку підприємництва в протестантських регіонах. Водночас, у протестантських державах підтримувалося поширення грамотності, освіти, технічного знання, що прямо впливало на розвиток промисловості. В Іспанії вплив інквізиції, цензури та підозри до нового знання стримували інтелектуальний прогрес⁹.

В той же час, заморські володіння Іспанської імперії стали потужним каталізатором культурного обміну, який значно змінив іспанське суспільство в XVI-XVII століттях. Іспанія, маючи велику колоніальну імперію, взаємодіяла не лише з американськими територіями, але також із Філіппінами, Африкою та іншими частинами світу, що створювало умови для активного обміну товарами, технологіями, ідеями, а також людськими ресурсами.

З колоній до Іспанії потрапляли різноманітні продукти харчування, такі як картопля, кукурудза, томати, какао та тютюн. Ці продукти не лише стали основою нових страв, але також сприяли зміні харчових звичок у країні. Наприклад, какао поступово став важливим елементом культури споживання шоколаду в іспанському суспільстві. Картопля і кукурудза, які швидко поширилися по Європі, зробили значний внесок у раціон населення, особливо серед нижчих верств, що призвело до зростання населення.

Контакт з американськими народами призвів до поступового прийняття нових елементів у звичаях та побутових практиках. Наприклад, декоративні вироби з американського срібла та інших матеріалів стали популярними в аристократичному середовищі Іспанії. Крім того, іспанська мода частково запозичувала стилі та символи з колоніальних територій, що демонструє взаємовплив культур.

Водночас, попри величезні надходження від колоніальних володінь, Іспанія протягом XVI–XVII століть не здійснила системної модернізації

⁹ Kearney H. F. "Religion and the Politics of Peace in Early Modern Europe". Eds. H. F. Kearney et al. Cambridge University Press, 2006.

внутрішньої економіки. Значна частина прибутків, отриманих із Нового Світу, витрачалася на військові кампанії, підтримання гігантського бюрократичного апарату та закупівлю імпортованих товарів, замість інвестицій у національне виробництво. Це спричинило відсутність потужного буржуазного прошарку, який у той час формувався в країнах на кшталт Англії та Нідерландів.

Іспанське суспільство залишалося в межах феодального ладу з домінуванням дворянства, яке вважало працю ганьбою і здебільшого уникало підприємницької діяльності. У результаті внутрішній ринок був слабо розвинений, а більшість товарів, включно з розкішшю для еліти та товарами широкого вжитку, імпортувалися з більш індустріалізованих країн Європи. Це робило Іспанію залежною від зовнішніх економік і підживляло спроби створити конкурентоспроможний виробничий сектор.

Крім того, відсутність інфраструктурних інвестицій, слабкий розвиток транспортної мережі та внутрішньої торгівлі перешкоджали інтеграції різних регіонів Іспанії в єдиний національний ринок. Великі земельні латифундії, що належали дворянству та Церкві, використовувалися неефективно, часто орієнтуючись на натуральне господарство замість комерційного виробництва.

Ця ситуація посилилася загальною економічною кризою другої половини XVII століття, коли зменшення колоніальних надходжень і зовнішньополітичні поразки остаточно оголили слабкість іспанської внутрішньої економіки.

Натомість колонізація призвела до обміну мовними елементами: іспанська мова збагатилася словами з мов корінних народів Америки, зокрема в лексиконі, пов'язаному з природою та культурою. Окрім цього, місіонерська діяльність католицької церкви зосереджувалася на впровадженні християнства серед корінних народів Америки, але в обох

напрямаках відбувався культурний обмін, що включав релігійні символи та обряди.

Мистецтво й архітектура Іспанії збагачувалися елементами, привнесеними з колоній. Це було помітно у живописі, де часто використовували барвисті фарби та екзотичні мотиви, що відображали нові колоніальні теми. Літературні твори також інколи зверталися до екзотичних тем, пов'язаних із Новим Світом, що допомагало формувати уявлення європейців про далекі території і сприяло розвитку іспанського бароко.

Таким чином, культурний обмін через заморські володіння привніс у Іспанію не лише матеріальні блага, а й створив основу для глибоких суспільних і культурних змін, які збагатили іспанську культуру новими ідеями, звичаями і світоглядом.

У XVI-XVII століттях Іспанське королівство відзначалося жорсткою соціальною ієрархією, де аристократія та духовенство займали провідні позиції, а звичайні громадяни, як правило, залишалися на нижчих соціальних щаблях. Така структура суспільства тісно перепліталася з релігійною ортодоксальністю, яка зберігалася завдяки впливу католицької церкви, зокрема через діяльність інквізиції, що прагнула зберегти релігійну єдність і відстоювати католицьку доктрину.

Пізній Ренесанс (кінець XVI – початок XVII століть) був періодом, коли гуманістичні ідеї ренесансної доби поширювалися по всій Європі. Це була доба, коли мистецтво, література і наука досягли високого розвитку, а акцент робився на індивідуальності та раціональному пізнанні світу. В Іспанії цей період став відомим як Siglo de Oro ("Золотий вік") і поєднував гуманістичні цінності з релігійною вірою, що відбилося на творах таких митців, як Мігель де Сервантес і Дієго Веласкес. У цей час в Іспанії утверджується бароко як стиль, що втілює драматизм, велич та експресію¹⁰.

¹⁰ Pérez Y. R. The Dutch Revolt through Spanish eyes: Self and other in historical and literary texts of Golden Age Spain (c. 1548-1673). Oxford : Peter Lang, 2008. 336 p.

Основні ознаки пізнього Ренесансу включали пошук гармонії та симетрії, інтерес до людської природи і науки, а також розвиток архітектури, літератури, живопису й музики. Важливими наслідками були поява нових стилів у мистецтві та літературі, а також розвиток наукових знань. Такі інтелектуальні зміни підготували ґрунт для подальшого переходу до бароко та значно вплинули на культурне середовище Іспанії.

Іспанія XVI-XVII століть значною мірою залежала від багатств своїх заморських володінь, насамперед американських колоній. Надходження золота та срібла з Америки стало основою іспанської економіки, однак з часом це призвело до серйозних економічних проблем. Надлишок дорогоцінних металів сприяв інфляції та занепаду виробництва всередині країни, оскільки імпортовані товари стали дешевшими, ніж вироблені в Іспанії. Також, за рахунок постійного фінансування воєн та утримання імперії, Іспанія швидко витрачала надходження з колоній, що призвело до боргових криз.

Постійна економічна залежність від колоній і фінансова нестабільність мали важливі наслідки для іспанського суспільства: соціальна нерівність посилювалася, а середні та нижчі класи відчували зростаючий тягар податків. Ця економічна структура також сприяла зростанню незадоволення серед населення і стала передумовою для подальших внутрішніх конфліктів та регіональних сепаратистських настроїв.

Таким чином, Іспанське королівство XVI-XVII століть, яке характеризувалося соціальною стратифікацією, релігійним консерватизмом, розквітом культурних досягнень і економічною залежністю від колоній, відображає складний період у своїй історії. Це був час, коли вплив Ренесансу сприяв культурному розвитку, але жорстка соціальна ієрархія та надмірна залежність від колоніальних ресурсів зумовлювали нестабільність та економічні труднощі. У той час як імперія

досягла безпрецедентного рівня багатства та влади, її структурні недоліки та економічне безгосподарність сприяли її остаточному занепаду.

У цей період іспанські міста пережили значне зростання, спричинене економічною експансією та міською міграцією. Такі міста, як Мадрид, Севілья, Барселона та Валенсія, стали яскравими центрами торгівлі, культури та адміністрації. Приплив багатства з колоній сприяв розвитку міської інфраструктури та меценатству на підтримку мистецтва та архітектурою.

Відносно економіки то Іспанська колоніальна імперія сприяла розгалуженим торговим мережам, які з'єднували Європу з Америкою та Азією. Севілья стала головним центром трансатлантичної торгівлі, торгуючи такими товарами, як дорогоцінні метали, спеції, текстиль і сільськогосподарська продукція.

Загалом соціальні процеси в Іспанському королівстві протягом XVI-XVII століть були відзначені демографічними змінами, соціальним розшаруванням, культурним розквітом, релігійними конфліктами, економічною експансією, політичною нестабільністю та культурним обміном. Ці процеси відіграли значну роль у формуванні траєкторії розвитку іспанського суспільства та культури цього періоду.

РОЗДІЛ 3. КОРОЛІВСТВО ІСПАНІЇ ПІД ВПЛИВОМ БУРЖУАЗНИХ РЕВОЛЮЦІЙ ЄВРОПИ

Європейські буржуазні революції XVI-XVII століть значно вплинули на Іспанію, зокрема на її суспільну, політичну та економічну структуру. Найбільший вплив справили Нідерландська (1568-1648) та Англійська

революції (1642-1651). Іспанія, будучи домінуючою силою в Європі, втратила одну зі своїх важливих територій – Нідерланди, що послабило її економічну могутність. Внаслідок революцій в сусідніх країнах зростали нові ідеї про буржуазні свободи, соціальну мобільність та обмеження абсолютної влади монархів, що поступово підривало феодальні підвалини іспанського суспільства. Хоча революційні процеси переважно відбувалися поза межами Іспанії, їхній вплив на Іспанське королівство був значним і багатовимірним.

Ідеї конституціоналізму, релігійної толерантності, правової держави та економічної свободи, які зароджувалися в ході революцій, почали проникати в інтелектуальне середовище іспанських міст, хоча й наштовхувалися на жорсткий опір з боку традиціоналістських еліт та інквізиції.

Економічно революції спонукали до переорієнтації від феодальної до більш ринково орієнтованої економіки. Розвиток мануфактур і торгівлі в сусідніх державах поставив Іспанію в умови жорсткої конкуренції, що посилювалося через втрату колоній та проблеми внутрішньої економіки. В умовах глобальної конкуренції, яка загострилася через активність Голландії та Англії, Іспанія поступово втрачала економічне лідерство, що супроводжувалося внутрішньою стагнацією, демографічним спадом і соціальними кризами.

Таким чином, буржуазні революції сприяли ерозії феодальної моделі, на якій базувалася іспанська монархія, і створили передумови для повільної, але неминучої модернізації іспанського суспільства.

3.1. Вплив Нідерландської революції на суспільство та економіку Іспанського королівства

Нідерландська буржуазія та промислові верстви проявили значну незалежність і наполегливість у прагненні до політичної та економічної самостійності. Вони активно використовували свої фінансові можливості та

політичний вплив, щоб зміцнити власну позицію і розширити спектр своїх свобод.

Нідерландська буржуазна революція — це процес політичних та соціально-економічних змін, який відбувся в Нідерландах у XVI – XVII століттях. Революція спричинилася конфліктом між місцевими протестантськими групами та католицькими правителями, які контролювали територію з допомогою Іспанії.

Початковим етапом буржуазної революції стало повстання коноборців у 1566 році, яке вразило не лише уряд, а й дворянство та буржуазію. У 1579 році сім провінцій Нідерландів об'єдналися в Союз Утрехту, який оголосив незалежність від Іспанії. Проте війна продовжувалася, і лише у 1648 році Нідерланди отримали міжнародне визнання своєї незалежності.

Революція в Нідерландах була значною мірою буржуазною, оскільки її очолювали місцеві протестантські та кальвіністські елементи, що забезпечили перемогу буржуазії над феодалською верхівкою та католицьким духовенством. Революція сприяла розвитку громадянського суспільства, торгівлі та мануфактур, а також стала однією з передумов розвитку наукової та технічної революцій у Нідерландах.

Влітку 1567 року в Нідерланди увійшли іспанські війська під командуванням герцога Альби, який започаткував панування терору. За роки перебування герцога Альби¹¹ в Нідерландах (1567–1573) було страчено понад 11 000 осіб, у тому числі графів Егмонта та Хорна, колишніх лідерів дворянської опозиції, яких було страчено. Народні маси відповіли героїчним опором. Партизани, які ховалися в лісах, вбивали іспанських солдатів, чиновників і католицьке духовенство, які співпрацювали з іспанцями.

¹¹ іспанський спадковий титул

У 1571 році Альба запровадив податок «алькабала»¹² (10% податок з усіх продажів), що зруйнувало економіку Нідерландів, де панували товарні відносини. Були закриті мануфактури і лавки, кредитні установи збанкрутували, багато наймитів і ремісників втратили засоби до існування. За цих обставин 1 квітня 1572 «морські жебраки»¹³ так звані «гъози» захопили місто Бриль, що спричинило загальне повстання в Голландії та Зеландії. Міська біднота, селяни й рибалки під керівництвом революційно налаштованих представників буржуазії і дворянства створювали військові загони, скидали місцеву владу, яка співпрацювала з іспанцями, винищували іспанців і їх пособників, руйнували церкви і монастирі.

Представницькі органи (держави) Голландії та Зеландії, які зібралися влітку 1572 року в Дордрехті, зробили кілька важливих кроків для організації влади в бунтівних провінціях, а синод, який також відбувся там у 1574 році, заклав основу кальвіністської церкви в північних Нідерландах. Революційна частина буржуазії і народні маси боролися під прапором реформаторських ідей кальвінізму за знищення іспанського панування і феодальної тиранії. Але багаті купці виступали лише проти «перегинів», надмірностей іспанського режиму і виступали за союз з опозиційним дворянством. Для «наведення порядку» купецька олігархія довірила вищу виконавчу владу і військове командування Вільгельму Оранському, який восени 1572 року отримав майже диктаторські повноваження.

Вільгельм Оранський, також відомий як Вільгельм I Нідерландський або Вільгельм Мовчазний, був одним з провідних лідерів Нідерландської революції в другій половині XVI століття. Він очолив повстання проти іспанської влади, яке почалося в 1568 році, та став символом боротьби за незалежність Нідерландів. Під проводом Вільгельма Оранського повстанці були успішними в багатьох битвах, проте війна тривала майже 80 років. В

¹² John Edwards, Christian Córdoba: The city and its region in the late Middle Ages, Cambridge University Press, 1981. p. 69.

¹³ назва, яку взяли голландські повстанці проти Іспанії під час Вісімдесятирічної війни .

результаті була створена Нідерландська республіка, яка стала однією з провідних сил Європі того часу. Вільгельм Оранський став першим президентом Нідерландської республіки і залишився впливовою постаттю в історії країни. Він був вбитий в 1584 році католицьким фанатиком.

Іспанська влада кинула всі свої сили на боротьбу з повстанням і здобула кілька перемог, але їхні зусилля були стримані героїчним опором революційних сил, який завершився обороною Гарлема з грудня 1572 по липень 1573, Алкмара в 1573 і Лейдена з жовтня 1573 по жовтень 1574 і вигнанням іспанських військ з Амстердама в 1578 році.

Успіхи революції на півночі, провал терористичної політики Альби відкликаного іспанським урядом в 1573 році, звірства і заколоти іспанських солдатів посилили антиіспанський рух в південних провінціях. 4 вересня 1576 в Брюсселі спалахнуло успішне антиіспанське повстання, центр революційно-визвольного руху перемістився на південь. Генеральні штати всіх провінцій Нідерландів, які зібралися восени 1576 р., стали головним керівним органом у країні. Він збирався для визначення форми правління країни та вирішення нагальних питань зовнішньої та внутрішньої політики. Проте в ній переважали дворянство та консервативні міщани, які не бажали посилення революції. 8 листопада 1576 між північними (кальвіністськими) і південними (католицькими) провінціями було укладено угоду, відому як Гентська пацифікація¹⁴ (додаток 1), яка проголошувала відновлення політичної єдності та миру в країні, але не вирішувала нагальних проблем. Номінальним правителем мав бути Філіп II Іспанський, релігійне питання не було вирішене, пропозиція про конфіскацію церковних земель була відхилена, а питання про ліквідацію феодалної власності на землю та феодалних відносин у містах і селі навіть не ставилося.

¹⁴ Гентська угода про миролубство, підписана 8 листопада 1576 року, була союзом між провінціями Габсбурзьких Нідерландів. Основними цілями було усунення іспанських найманців, які викликали ненависть усіх сторін через їхні грабунки, та сприяння офіційному миру з бунтівними провінціями Голландія та Зеландія.

12 лютого 1577 року Генеральні штати уклали угоду під назвою Вічний едикт¹⁵ (додаток 2) з новим іспанським намісником, доном Іоанном Австрійським. Генеральні штати погодилися укласти мир з іспанським королем, якщо той визнає пацифікацію Гента. Однак 24 червня 1577 року дон Джон захопив фортецю Намюр і почав збирати армію для придушення революції. Обурені планами реакційного дворянства і католиків, міські маси Брюсселя, Гента, Іпра, Антверпена та інших міст влітку і восени 1577 року усунули реакційних магістратів і створили власні збройні сили і місцеві революційні органи управління — «ради 18». Спочатку радам було доручено організувати оборону міст, але поступово вони разом з кальвіністськими консисторіями та міськими збройними загонами взяли під свій контроль усі сторони міського життя. Особливо гостра боротьба розгорілася в Генті, де перемогли демократичні елементи після придушення контрреволюційної змови дворянства в кінці жовтня 1577. У вересні 1577 до Брюсселя з Голландії прибув Вільгельм Оранський, викликаний своїми прихильниками. Він був обраний губернатором Брабанту і став лідером політичного життя країни. У 1578–1579 роках велике селянське повстання охопило Фландрію, Брабант, Гронінген, Дренте і Фрісландію. Повсталі селяни, нещадно пограбовані як «своїми», так і іспанськими солдатами, перестали платити податки Генеральним штатам, відмовлялися виконувати феодалні повинності за своїх панів, які підтримували іспанців, захоплювали землі, що належали дворянам і католикам. Католицька церква, руйнувала замки, вбивала мародерів.

Восени 1578 реакційне католицьке дворянство провінції Ено підняло контрреволюційне повстання, до якого приєдналися дворяни Артуа, Дует, Орші. 6 січня 1579 вони утворили Аррасский союз, так звану «унію» відокремилися від революційних провінцій і 17 травня 1579 уклали

¹⁵ постанова штатів Голландії, прийнята 5 серпня 1667 року, яка скасувала посаду штатгальтера в провінції Голландія .

сепаратний договір з Філіпом II. Революційні північні провінції відповіли підписанням Утрехтської унії (додаток 3) 23 січня 1579. Пізніше до Утрехтської унії приєдналися також міста Фландрії і Брабанта, де переміг демократичний рух. Принц Оранський і Генеральні штати наполегливо проводили абсолютно дискредитовану політику «об'єднання всієї країни» шляхом компромісу з феодально-католицькою реакцією. Вони відкидали ідею створення революційної армії з озброєного населення і зробили ставку на іноземних найманців. У містах Вільгельм Оранський розмістив своїх агентів у «радах 18» і через них проводив свою політику. В результаті посилилася феодально-католицька реакція в південних провінціях, революція і визвольний рух там були підірвані, революційна буржуазія і багато кваліфікованих робітників і ремісників переселилися на північ.

Оприлюднення указу Філіпа II 15 червня 1580 року, який оголосив принца Оранського поза законом, спонукало Генеральні штати скинути Філіпа та проголосити незалежність Нідерландів від Іспанії 26 липня 1581 року. Багато провінцій Нідерландів, серед яких Голландія, Зеландія, Утрехт та інші, у 1581 році оголосили акт зречення, відмовившись визнавати владу іспанського короля Філіппа II. Ці провінції почали формувати власні органи влади і створювати збройні сили для захисту своїх прав і інтересів¹⁶.

Конфлікт між Іспанією та нідерландськими повстанцями був тривалим і жорстоким. Іспанська монархія застосовувала армію для придушення повстання і утримання контролю над територією. Водночас повстанці організували ефективний опір, використовуючи нерегулярні тактики ведення війни і навіть вибухові речовини.

Ця боротьба тривала понад вісімдесят років і завершилася Вестфальським миром 1648 року, за яким Іспанія офіційно визнала

¹⁶ Pérez Y. R. The Dutch Revolt through Spanish eyes: Self and other in historical and literary texts of Golden Age Spain (c. 1548-1673). Oxford : Peter Lang, 2008. 336 p.

незалежність Союзу сімнадцяти провінцій, які утворили незалежну республіку — Сполучені Провінції.

Повстання в Нідерландах та проголошення незалежності провінцій стали важливими віхами в історії боротьби за свободу, демократичні права та звільнення від іспанського панування.

Іспанські Нідерланди, або південні провінції, включали такі території, як Графство Ено, Артуа, Лілль, Дует, Орші (Фландрія), Камбре, Намюр, Люксембург та Лімбург. Внаслідок Араської унії ці землі залишалися під владою Філіппа II. Проте король не мав особливої прихильності до цих територій, проживши там лише чотири роки, і розглядав Нідерланди скоріше як джерело податків і ресурсів для Іспанії — фактично як колонію.

Щодо зовнішньополітичного значення, Голландська республіка XVII століття успадкувала економічні здобутки Бургундії та Габсбурзьких Нідерландів. Протягом століть Фландрія і, меншою мірою, Брабант були економічним осередком середньовічної Європи. Текстильна промисловість тут розвивалася ще з часів кельтів і франків, які продовжували традиції, започатковані римлянами.

До кінця XV століття місто Антверпен у Брабанті стало торговельною столицею Нідерландів. Сюди приїжджали іноземні купці в пошуках цінних товарів на міських ярмарках. Проте тканини, виготовлені у Фландрії, втрачали популярність на європейських ринках через конкуренцію з боку Англії, яка почала експортувати вже готові високоякісні тканини замість сировини. Багато виробників переключилися на більш легкі і дешеві тканини, так звані «нові драпірування». Незважаючи на протекціоністські заходи, впроваджені владою Нідерландів у середині XV століття, англійські тканини зайняли значну частку на зростаючих ринках Антверпена.

У XVI столітті Антверпен також став важливим пунктом для імпорту азійських спецій через португальських торговців, а німецькі купці привозили металеві вироби, зокрема мідь і срібло. Цим Антверпен

утримував позиції торговельної столиці Північної Європи майже сто років, доки політичні та релігійні потрясіння 1560–1570-х років не призвели до падіння міста під натиском іспанських військ у 1585 році. Після цього багато ремісників і купців переселилися до Північних Нідерландів, які проголосили незалежність і стали новим центром міжнародної торгівлі та фінансів. Ця міграція кваліфікованих працівників значно посприяла економічному розвитку півночі¹⁷.

Переселення з півдня збільшило і так зростаюче населення північних провінцій Голландії та Зеландії. Варто відзначити, що ці провінції були вже густо населеними і урбанізованими, з населенням, що стабільно зростало протягом XVI століття приблизно до середини XVII століття. Внутрішні провінції, натомість, збільшувалися повільніше.

Сільське господарство в Голландії відігравало важливу роль протягом XV і більшої частини XVI століття, оскільки північні провінції були переважно сільськими порівняно з більш урбанізованими південними регіонами. Основою економіки були сільське господарство і рибальство, а характерною рисою був розвиток інтенсивного тваринництва. Голландська велика рогата худоба отримувала ретельний догляд, а молочна продукція становила значний сегмент аграрного сектору.

У XVII столітті голландці активно займалися як імпортом, так і експортом сільськогосподарської продукції. Хоча країна мала давні традиції вивозу молочних продуктів, таких як сир і масло, водночас вона імпортувала забійну худобу з Данії та Північної Німеччини, щоб задовольнити внутрішній попит на м'ясо.

Зростання міського населення в Голландії в цей період сформувало великий ринок збуту сільськогосподарської продукції, особливо овочів. Через це багато фермерів почали спеціалізуватися на садівництві,

¹⁷ Gómez-Zamalloa, M. The House of Trade of Seville and Its Judicial Activity in the Sixteenth Century. In *The First Global Judicial System* 2017. pp. 67-89.

виросшуючи овочі для продажу в містах. Це сприяло розвитку нових методів сільського господарства та формуванню локальних ринків у багатьох голландських містах.

В цілому економіка Нідерландів XVII століття була значною мірою орієнтована на торгівлю, проте сільське господарство відігравало важливу роль як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Завдяки своєму статусу великої торговельної держави, країна могла імпортувати та експортувати широкий спектр товарів, у тому числі сільськогосподарську продукцію. Голландія мала ідеальні умови для вирощування і відгодівлі худоби перед її забоєм та постачанням до південних провінцій. Торгівля забійною худобою зростала приблизно з 1500 по 1660 роки, проте через протекціоністські заходи голландської влади, які стимулювали розведення худоби всередині країни, міжнародна торгівля великою рогатою худобою суттєво зменшилася у період між 1660 і 1750 роками.

Хоча сільське господарство було найважливішим сектором голландської економіки, виробництво зерна не могло повністю задовольнити внутрішній попит, особливо в XVII столітті, коли населення активно зростало через міграцію з південних провінцій. Традиційно Нідерланди залежали від імпорту зерна з південних регіонів — Франції та Валлонії. Коли через неврожай зернові поставки з півдня скоротилися, голландці стали імпортувати зерно з Балтійського регіону. Обсяги балтійського зернового імпорту постійно зростали з середини XVI століття і приблизно до 1650 року, а у XVIII столітті торгівля зерном зазнала депресії та застою.

Балтійська торгівля зерном була основним джерелом зайнятості для голландців не лише у морських перевезеннях, а й у сфері обробки та зберігання зерна. В довгостроковій перспективі ця торгівля стимулювала розвиток судноплавства та інших торговельних маршрутів, а також сприяла зростанню обробної промисловості.

Поряд із сільським господарством значну роль у економіці північних Нідерландів відігравала рибна промисловість. Вона також підтримувала розвиток голландського судноплавства, як і торгівля зерном з Балтики.

Основою рибної галузі був промисел оселедця в Північному морі, який був досить розвиненим і включав використання спеціалізованого судна — оселедцевого автобуса¹⁸ (додаток 4). Ці судна, розроблені ще у XV столітті, дозволяли обробляти виловлений оселедець сіллю безпосередньо на морі, що подовжувало перебування судна у воді і збільшувало дальність вилову. Оселедець був важливим товаром для експорту, як до внутрішніх районів Нідерландів, так і до країн Балтії, компенсуючи залежність від балтійського зерна.

Промисел оселедця досяг свого піку у першій половині XVII століття. За підрахунками, у перші десятиліття цього століття у флоті налічувалося близько 500 таких суден, які виловлювали приблизно 20–25 тисяч одиниць оселедця на рік (приблизно 33 тисячі метричних тонн). Вилови та кількість суден почали зменшуватися у другій половині століття і досягли приблизно половини колишнього рівня до середини XVIII століття, коли річний вилов становив близько 6000 оселедців. Це падіння пов'язували із посиленням конкуренції на балтійському ринку риби, де місцева промисловість знижувала ціни, а також із конкуренцією шотландських рибалок у Північному морі.

Голландське судноплавство набуло значного розвитку вже у XV столітті. Через небажання купців Південних Нідерландів активно брати участь у морських перевезеннях, міста Зеландії та Голландії взяли на себе обслуговування торговельних потреб Фландрії та Брабанту, зокрема Антверпена. Голландці, які мали значний досвід у Північному морі завдяки оселедцевому промислу, почали конкурувати з Ганзейською лігою за ринки

¹⁸ Так називався різновид морського рибальського судна, яке в основному використовувалося голландськими та фламандськими рибалками, які виловлювали оселедця у XV-му — на початку XIX-го століть.

Балтії, експортували свій улов оселедця, сіль, вино і тканину в обмін на балтійське зерно.

До початку Голландського повстання (близько 1568 року) центрами текстильної промисловості були Фландрія та Брабант. Військові дії під час повстання значно послабили фламандське суконне виробництво. Навіть північні міста, що займалися виробництвом «нових драпіровок», зазнали падіння виробництва через перерви, викликані війною. Проте текстильна галузь залишалася ключовою для голландської економіки. Так, наприклад, текстильне виробництво в Лейдені відновилося на початку XVII століття завдяки прибуттю майстрів із Південних Нідерландів, які емігрували через релігійні переслідування. До 1630-х років Лейден перейшов від важких вовняних тканин до легших видів вовни (лакен) та інших текстильних виробів — саю, фустіану, камлету. Загальне виробництво текстилю зросло з 50–60 тисяч одиниць на рік на початку XVII століття до 130 тисяч у 1660-х роках. Пік виробництва вовняної тканини Лейдена припав приблизно на 1670 рік. Успіх текстильної промисловості був зумовлений здобуттям експортних ринків у Середземномор'ї, значною мірою за рахунок конкуренції з італійськими виробниками. Наприкінці XVII століття Лейден, поряд із Ліоном, був одним із найбільших промислових центрів Європи.

Виробництво здійснювалося за системою «відкладки»¹⁹ (або системою субпідряду), за якої ткачі, маючи власні верстати і часто підлеглих працівників, отримували від купців імпортовану сировину, а оплата здійснювалася поштучно. Купець залишав за собою право власності на матеріали протягом всього виробничого процесу.

До кінця XVII століття голландська текстильна промисловість зіткнулася з посиленням іноземної конкуренції. Хоча Лейден був головним центром виробництва вовняних тканин у Нідерландах, інші міста, як

¹⁹ Також відома як система гасіння, вона є засобом субпідрядних робіт. Історично вона була також відома як система майстерень і домашня система. Під час здачі роботи центральний агент доручає роботу субпідрядникам, які виконують проект за допомогою віддаленої роботи.

Амстердам, Утрехт, Делфт та Гарлем, також мали розвинену текстильну промисловість. Зокрема, Гарлем спеціалізувався на лляній промисловості, виграючи завдяки вмінню відбілювати та обробляти лляні тканини. Вироби Гарлема постачалися не лише на внутрішній ринок, але й іноземні торговці надсилали свої полотна до міста для обробки.

Разом із текстильною промисловістю, розвиток голландської економіки підтримувала й колоніальна торгівля, зокрема цукрова промисловість Амстердама. У XVI столітті Антверпен був провідним центром переробки цукру в Європі, успадкувавши цей титул від Венеції, але після його захоплення іспанськими військами Амстердам став новим лідером у цій галузі. Кількість цукрових заводів в Амстердамі зросла з приблизно трьох у 1605 році до близько п'ятдесяти до 1662 року, значною мірою завдяки португальським інвестиціям. Голландські купці також активно закуповували цукор і тютюн у Вест-Індії. За винятком деяких колоніальних галузей, після 1660-х років голландська промисловість почала переживати стагнацію, а на межі XVIII століття — спад.

Загалом «Золотий вік» голландської промисловості тривав приблизно з 1580-х до 1670 року, після чого настає близько століття поступового занепаду. Де Фріз і Ван дер Вуде у своїй праці «Перша сучасна економіка» (переклад)²⁰ вважають, що стрімке зростання промисловості після 1580-х років було зумовлене міграцією кваліфікованих робітників і торговельного капіталу з Південних Нідерландів у Північні провінції, що стало наслідком захоплення Антверпена іспанцями та тривалої війни на півдні.

Балтійське зерно відігравало ключову роль для динамічно зростаючих ринків Західної та Південної Європи. До початку XVI століття міське населення в Нідерландах значно збільшилося, що стимулювало попит на імпортне зерно. Зерно та інші балтійські товари — дьоготь, коноплі, льон і

²⁰ Vries J. d., Woude A. v. d. *First Modern Economy: Success, Failure, and Perseverance of the Dutch Economy, 1500-1815*. Cambridge University Press, 2011.

деревина — постачали не лише до Нідерландів, а й через порт Амстердам до Англії, Іспанії та Португалії. Амстердам зумів випередити Любек і інші ганзейські міста та стати провідним портом. Торгівля зерном сприяла розвитку різних галузей промисловості: окрім суднобудування, голландці виробляли плитку, черепицю та цеглу, які експортували до Балтійського регіону.

Важливість балтійських ринків для Амстердама й голландської торгівлі загалом можна проілюструвати подією 1542 року, коли Данія закрила «саунд»²¹ для голландських кораблів, спричинивши серйозні фінансові труднощі для Голландії. Однак вже до середини XVI століття голландці здобули настільки міцну позицію в Балтійському морі, що змогли домогтися від Данії права на транзит (Шпаєрський мир 1544 року)²², що забезпечило їм вільний доступ через данські води. Незважаючи на труднощі та комерційну кризу, що вразила Антверпен у кінці XVI століття, торгівля балтійським зерном залишалася стабільною до кінця XVII століття. Голландці називали балтійську торгівлю своєю «материнською торгівлею», що відображало її надзвичайну важливість у Золотий вік.

Проте наприкінці XVII століття, на тлі зменшення населення Європи та економічної депресії, попит на балтійське зерно почав падати. Зростання зернового виробництва у Західній Європі та поява альтернативних продуктів, таких як американський італійський рис, ще більше послабили ринок балтійського зерна в Амстердамі.

²¹ У морській термінології слово «звук» (саунд) використовується для опису процесу визначення глибини води в резервуарі або під кораблем. Тобто танки стукали аби визначити, чи вони заповнені (для вантажних танків) чи порожні (щоб визначити, чи судно пробито), а також з інших причин.

²² Шпаєрський договір або Шпаєрський мир був підписаний 23 травня 1544 року між Данією, Норвегією та Священною Римською імперією під час імперського сейму Священної Римської імперії в Шпаєрі, Німеччина. Шпаєрський договір продиктував зовнішню політику Крістіана III до кінця його життя. Він підтримував мир між Данією та Норвегією, відмовляючись втягувати країни в протестантсько-католицькі конфлікти, такі як Шмалькальдська війна 1546 року. Голландці продовжуватимуть домінувати в балтійській торгівлі ще два століття.

Спираючись на перші успіхи в Балтійській торгівлі, голландські купці розширили свій вплив на схід до росії і на південь до Середземномор'я та Левантійських ринків. На межі XVII століття вони звернули увагу на ринки Америки та Азії, які до того часу контролювали іберійські купці. Конкурентні переваги голландців, зокрема їхні стратегії зниження витрат, дозволили їм ефективно суперничати з усталеними торговими силами²³ — Ганзейською лігою на Балтиці і португальцями в Азії, що, за словами Джонатана Ізраеля, призвело до встановлення голландцями «світового лідерства».

Перш ніж проникнути на азійські ринки, голландцям довелося зміцнити позиції в Атлантиці, де цим займалися, здебільшого, емігранти з Антверпена, які оселилися в Зеландії після повстання. Вони започаткували так звану Гвінейську торгівлю із Західною Африкою, яка включала торгівлю золотом, слоновою кісткою та цукром з Сан-Томе, уникаючи работоргівлі, що була під контролем португальців. Торгівля із Західною Африкою зростала повільно, а конкуренція була жорсткою. До 1599 року кілька гвінейських компаній створили картель для регулювання ринку, проте конкуренція серед нових гравців залишалася високою.

Голландці спочатку зосередили свою торгівлю з Америкою на Карибському басейні. До середини 1590-х років лише кілька голландських кораблів щороку здійснювали перетини Атлантики. Після запровадження Іспанією ембарго проти голландців у 1598 році дефіцит продуктів, що традиційно надходили з Іберії (наприклад, солі), став звичайним явищем. Голландські купці використали це як можливість знайти нові джерела постачання, і незабаром їхні флоти почали курсувати до Америки. Хоча іспанці та португальці мали набагато більшу присутність у Новому світі, голландці застосували стратегію уникнення іберійських фортець і

²³ те, що де Фріс і ван дер Вуде називають у своїй книзі «The First Modern Economy: Success, Failure, and Perseverance of the Dutch Economy», «вартівими перевагами та інституційною ефективністю», ст. 374

проникнення на ринки з бажаною продукцією, зокрема у Венесуелі, Гаяні та Бразилії.

У той час як конкуренція між компаніями з міст Зеландії визначала торгівлю Голландії з Америкою на початку XVII століття, перед отриманням статуту Вест-Індською компанією в 1621 році, проблеми з Іспанією знову загрожували порушити торговельні операції. Фінансування нової акціонерної компанії надходило повільно і, що дивно, переважно з внутрішніх міст, таких як Лейден, а не з прибережних портів. Вест-Індська компанія з самого початку зазнавала невдач у Америці: португальці почали витіснити голландців з Бразилії у 1624 році, а до 1625 року голландці втрачали позиції й у Карибському басейні. Голландські торговці в Америці незабаром зрозуміли, що найприбутковішою діяльністю для них є рейдерство проти іспанців і португальців, доки компанія не змогла у 1630-х роках відновити форти в Бразилії і почати вирощування цукру. Цукрова промисловість залишалася основним джерелом прибутку для голландців у Бразилії, але наприкінці 1640-х років повстання католицьких португальських плантаційників проти голландських власників призвело до поступового зниження їхнього багатства.

Водночас, голландці також зіткнулися з серйозною конкуренцією з боку Португалії в Азії. Проте прорив на азійські ринки був не лише боротьбою з менш ефективними португальськими торговцями, адже португальці ретельно контролювали морський шлях навколо Африки. Лише, приблизно, через сто років після першої португальської подорожі до Азії голландці змогли здійснити власну експедицію, завдяки подорожнім нотаткам Яна Гюйгена ван Лінсхотена, опублікованим у 1596 році²⁴, які

²⁴ Джон Хьюген ван Лінсхотен, Його розповіді про подорожі до Східної та Вест-Індії: розділено на чотири книги Лондон: Джон Вулф. Згідно з порядком Вулфа, перша книга – це *Itinerario* 1596 року, друга книга – це *Beschryvinghe* 1597 року, третя книга – це *Reys-gheschrift* 1595 року, а четверта книга – це переклад ван Лінсхотена про доходи іспанської корони.

надали необхідні знання для мандрівки. Лінсхотен, що перебував на службі у єпископа Гоа, ретельно описував подорожі та свої спостереження в Азії.

Перші голландські експедиції до Азії були не надто успішними, покривали хіба що витрати на подорож, але вже до 1600 року десятки голландських торгових суден регулярно здійснювали такі рейси. Гостра конкуренція між голландськими торговцями призвела до нестабільності цін, через що уряд напівліг на їхній консолідації, щоб уникнути комерційного краху. У результаті була створена Об'єднана Ост-Індська компанія (VOC), яка в 1602 році отримала монополію на торгові права в Азії від Генеральних штатів. Ця акціонерна компанія залучила близько 6,5 мільйонів флоринів початкового капіталу від понад 1800 інвесторів, більшість із яких були торговцями. Управління компанією здійснювалося 17 директорами (Heren XVII), обраними серед найбільших акціонерів. На практиці VOC стала фактично «державою» поза межами Європи, особливо після 1620 року, коли генерал-губернатор Ян Пітерзун Коен заснував Батавію на Яві. Поки генерал-губернатори розширювали територіальний та політичний контроль компанії в Азії, Heren XVII найперше піклувалися про прибутки, які регулярно реінвестували в компанію, хоч інвестори й були не завжди задоволені. В Азії VOC прагнула інтегруватися у внутрішню торгівлю, подібно до португальців у XVI столітті, щоб накопичити капітал для оплати прянощів, що імпортувалися до Нідерландів. Це часто супроводжувалося збройною боротьбою з португальцями, водночас компанія намагалася підтримувати мир у Європі. Незважаючи на те, що VOC не виплачувала дивіденди готівкою у перші десятиліття (переважно у натуральній формі до 1644 року), вона була дуже прибутковою у XVII столітті. Коли Англія і Франція почали впроваджувати меркантилістські заходи (наприклад, навігаційні акти 1551 і 1660 років в Англії та торгові обмеження у Франції), домінування Нідерландів у зовнішній торгівлі зазнало тиску. Однак, на відміну від занепаду вітчизняної промисловості в кінці XVII століття,

голландська торгівля в Азії залишалася стабільною і у XVIII столітті. Водночас вона стикалася з посиленою конкуренцією з боку інших європейських індійських компаній через зростання азійської торгівлі.

Завершальний сектор, на який варто звернути увагу, — це фінанси. Ймовірно, саме він відіграв найважливішу роль у розвитку економіки Голландії в добу раннього модерну. Найяскравішим прикладом голландського капіталізму став обмінний банк, створений в Амстердамі у 1609 році, всього через два роки після рішення міської ради збудувати біржу. Подібні фінансові установи згодом з'явилися і в інших торгових містах регіону. Діяльність цього банку обмежувалась операціями з обміну валюти та депозитами. У 1614 році в Амстердамі заснували також банк-кредитор, що доповнив наявні фінансові інструменти в комерційному центрі Нідерландів.

Важливим чинником економіки «Золотого віку» стала здатність ефективно управляти накопиченим у торгівлі й промисловості капіталом. Ще в XIV столітті італійські купці розробляли способи мінімізувати використання готівки в міжміській торгівлі, що привело до появи переказного векселя — інструменту, який давав змогу продавцеві надати кредит покупцеві. Такий вексель вимагав повернення боргу в чітко визначеному місці й у встановлений термін. Проте кредитори рідко тримали векселі до моменту погашення, часто продаючи їх чи використовуючи для погашення власних боргів. У Нідерландах такі векселі набули поширення лише в XVI столітті, коли домінуючим торговим центром залишався Антверпен.

Із переселенням значної кількості антверпенських купців на північ ці фінансові практики перейшли до Північних Нідерландів. У відповідь на потребу в стандартизації обігу переказних векселів влада Амстердама зобов'язала сплачувати їх виключно через новий обмінний банк. Цей банк швидко здобув популярність серед купців: обсяг депозитів виріс із менш ніж

одного мільйона гульденів у 1611 році до понад шістнадцяти мільйонів до 1700 року. Завдяки ефективній обробці депозитів, переказів і міжнародних розрахунків банк став ключовим гравцем фінансового життя міста.

У другій половині XVII століття чимало впливових купецьких родин поступово відходили від традиційної зовнішньої торгівлі, зосереджуючись на масштабних спекулятивних операціях: торгівлі ф'ючерсами, акціями акціонерних компаній, страхуванні й валютному обміні — тобто на тих сферах, які визначали нову економічну динаміку.

Таким чином, базуючись на успіхах XV–XVI століть у розвитку сільського господарства та морської торгівлі на Північному морі й Балтиці, Північні Нідерланди успадкували економічний потенціал південних провінцій після поділу Нижніх країн унаслідок Повстання. Золотий вік Нідерландів тривав приблизно з 1580 року — часу підтвердження перемоги над Іспанією — до 1670-х, коли економіка республіки почала занепадати. До 1620 року спостерігалось стрімке зростання, яке згодом сповільнилося, проте економіка продовжувала зростати до кінця періоду. Завершення XVII століття ознаменувалося спадом виробництва та втратою позицій на зовнішніх ринках.

Тож, оскільки, по суті, Нідерландська буржуазна революція — це процес політичних та соціально-економічних змін, який відбувся в Нідерландах у XVI - XVII століттях. Революція спричинилася конфліктом між місцевими протестантськими групами та католицькими правителями, які контролювали територію з допомогою Іспанії.

Початковим етапом буржуазної революції стало повстання іконоборців у 1566 році, яке вразило не лише уряд, а й дворянство та буржуазію. У 1579 році сім провінцій Нідерландів об'єдналися в Союз Утрехту, який оголосив незалежність від Іспанії. Проте війна продовжувалася, і лише у 1648 році Нідерланди отримали міжнародне визнання своєї незалежності.

Революція в Нідерландах була, за своїм характером, буржуазною, оскільки її очолювали місцеві протестантські та кальвіністські елементи, що забезпечили перемогу буржуазії над феодальною верхівкою та католицьким духовенством. Революція сприяла розвитку громадянського суспільства, торгівлі та мануфактур, а також стала однією з передумов розвитку наукової та технічної революцій у Нідерландах.

Вплив Нідерландської революції на суспільство та економіку Іспанського королівства позначився у економіці, адже через втрату Нідерландами контролю над своїми колоніями та торговельними шляхами відбулося значне збіднення Іспанії. Втрата надходжень з колоній і торгівлі негативно позначилася на фінансовому стані королівства.

Відносно політичних змін, то втрата контролю над Нідерландами ослабила владу і вплив Іспанії в Європі. Крім того, це спричинило збільшення внутрішніх конфліктів та недовіру до монархії. Втрата контролю над протестантськими провінціями спричинила зростання напруги між католиками та протестантами в Іспанії.

Нідерландська революція примусила Іспанію перерозподілити свої військові ресурси та зосередитися на внутрішніх проблемах, що знизило її здатність до зовнішньої експансії та оборони своїх колоній.

Втрата контролю над Нідерландами призвела до економічних труднощів, політичних змін та релігійних конфліктів у Іспанії. Ці події позначилися на внутрішньому стані країни та її зовнішній політиці. Такий висновок свідчить про важливість революційних подій для історії Іспанії та Європи в цілому.

Нідерландська революція та утворення незалежної Республіки Сполучених Провінцій (Нідерландів) мали глибокі наслідки як для Західної Європи, так і для Іспанської монархії.

Для західноєвропейського простору ця революція стала одним із факторів поширення протестантизму: більшість провінцій, що проголосили

незалежність, сповідували саме протестантську віру. Це сприяло ослабленню католицької єдності на континенті та активізувало конфесійні трансформації.

Крім того, створення Сполучених Провінцій стало важливим етапом у формуванні буржуазної демократії, де політична влада опинилася в руках представників заможного торгово-промислового класу. Цей приклад послужив джерелом натхнення для аналогічних політичних рухів у Європі, які вимагали розширення громадянських прав та участі в управлінні.

Нова держава швидко перетворилася на один із найрозвиненіших і найзаможніших регіонів Європи. Економічне піднесення забезпечувалося активним розвитком торгівлі, мореплавства та промисловості, що сприяло зміцненню міжнародного впливу Нідерландів.

Для Іспанії найбільш очевидним наслідком стало втрачання контролю над Нідерландами, що потягло за собою втрату важливих колоніальних ресурсів і значних економічних вигод. Оскільки Нідерланди були вагомим торговим партнером і джерелом сировини, їх втрата спричинила економічний спад, зниження прибутків і послаблення контролю над європейською торгівлею.

Невдалі військові кампанії з метою повернення Нідерландів під іспанську владу значно збільшили державний борг Іспанії, що послабило її фінансову стабільність та обмежило можливості подальшого економічного розвитку.

Революція в Нідерландах створила небезпечний прецедент для Іспанії, спонукаючи інші регіони до спротиву. Це спричинило внутрішньополітичні кризи, які підважили стабільність і авторитет іспанської монархії.

Таким чином, втрата Нідерландів суттєво підірвала позиції Іспанії як провідної європейської держави, відкривши шлях для зростання впливу Англії та Франції й зміни геополітичного балансу в регіоні.

Загалом, нідерландська буржуазна революція завдала потужного удару по іспанському абсолютизму і започаткувала епоху буржуазних революцій у Європі. Вона призвела до краху іспанського панування в Північних Нідерландах і створення першої в Європі буржуазної республіки.

Ця революція відбулася в ранній, мануфактурній фазі капіталізму, коли класове протистояння між буржуазією та аристократією ще не набуло гострих форм. Перемога революції стала можливою лише в північній частині країни, де капіталістичні відносини були розвинуті краще, а селянсько-плебейські рухи — більш організованими й рішучими. Південні ж провінції залишились під контролем Іспанії.

Народні маси відіграли важливу роль у боротьбі проти абсолютизму, проте через низький рівень політичної зрілості та організованості не змогли суттєво вплинути на характер змін. Вплив міської бідноти був незначним, а політичну владу сконцентрувала в своїх руках торгово-фінансова буржуазія, що значною мірою визначило подальший хід подій у країні.

Загалом, Нідерландська революція справила вагомий вплив на європейські суспільні процеси. Вона сприяла утвердженню принципів демократії, віротерпимості та культурного піднесення. Її успіх став ключовим етапом у формуванні національної і політичної ідентичності Нідерландів.

Підсумовуючи основні наслідки революції, варто зазначити:

- це була перша успішна буржуазна революція в Європі;
- внаслідок революції Нідерланди були розділені на дві частини — північну (Голландія, або Республіка Сполучених Провінцій) і південну (Бельгія), яка залишилася під іспанським контролем;
- сформувалися два окремі народи: протестантські голландці та католицькі фламандці;

- у північній частині була встановлена республіканська форма правління з домінуванням купецької буржуазії, нової аристократії та підприємців;
- країна вступила в період стрімкого економічного розвитку;
- інтенсивно розвивалися текстильна (вовняна, шовкова, бавовняна), скляна, цегляна промисловість, а також суднобудування й суміжні галузі;
- головною рушійною силою економіки стала зовнішня торгівля;
- землі, конфісковані у короля та його прибічників, були передані в оренду або продані фермерам;

Голландія стала колоніальною державою з володіннями в Північній Америці, Південній Африці, Індонезії та інших регіонах.

3.2 Вплив Англійської буржуазної революції на суспільство та економіку Іспанського королівства

Вплив Англійської буржуазної революції, яку зазвичай називають Англійською громадянською війною (1642–1651), на суспільство та економіку Іспанського королівства був значним, хоча й опосередкованим. У той час як громадянська війна в Англії торкнулася в першу чергу Англії, Шотландії та Ірландії, її наслідки відчувалися по всій Європі, включно з Іспанією.

Термін «Англійська буржуазна революція» зазвичай відноситься до періоду політичних потрясінь і конфліктів в Англії в середині XVII століття, часто відомого як Англійська громадянська війна (1642–1651) і подальша Славна революція (1688). Це ознаменувало значний перехід у політичні та соціальні структури Англії, що призвело до посилення влади парламенту, обмеження монархічної влади та появи капіталістичних економічних відносин.

Причини Англійської буржуазної революції були багатограними й загострення відносин між монархією та парламентом через такі питання, як оподаткування, релігійна політика та баланс сил. Економічні чинники, зокрема зростання капіталізму та зростання купецького класу, також зіграли роль у розпалюванні конфлікту.

Громадянська війна в Англії була серією збройних конфліктів між прихильниками монархії (роялістами або кавалерами) і прихильниками парламенту (круглоголовими). Кульмінацією війни стала поразка короля Карла I, його суд і остаточна страта в 1649 році. Конфлікт призвів до тимчасового створення Співдружності під проводом Олівера Кромвеля.

Славетна революція 1688 року ознаменувалася поваленням короля Якова II коаліцією англійських парламентаріїв і голландського штатгера Вільгельма Оранського. Ця подія закріпила верховенство парламенту над монархією та привела до прийняття англійського Білля про права 1689 року, який обмежив повноваження монархії та підтвердив парламентський суверенітет.

Англійська буржуазна революція заклала основи конституційної монархії в Англії, влада якої була розділена між монархом і парламентом. Це знаменувало значний відхід від абсолютної монархії, яка раніше існувала в Англії, і заклало основу для сучасної парламентської демократії.

Англійська буржуазна революція спричинила значні соціальні та економічні зміни в Англії. Це сприяло зростанню капіталізму, розширенню ремесла та комерції та становленню буржуазії як панівного соціального класу. Революція також мала глибокі наслідки для релігійної толерантності, прав особистості та верховенства права.

Загалом Англійська буржуазна революція була трансформаційним періодом в історії Англії, який змінив політичний, соціальний та економічний ландшафт країни. Це заклало основу для розвитку сучасної

парламентської демократії та мало далекосяжні наслідки для траєкторії розвитку Англії та її ролі у світових справах.

Ось кілька способів, якими громадянська війна в Англії вплинула на суспільство та економіку Іспанського королівства:

Для початку, громадянська війна в Англії призвела до періоду політичної нестабільності та конфлікту в Англії, що послабило здатність країни демонструвати владу за кордоном. Це дало можливість Іспанії, яка була залучена у власні конфлікти та війни в Європі, реалізувати свої територіальні та стратегічні інтереси з меншим втручанням Англії.

Відносно торгівлі та комерції то зрив, спричинений громадянською війною в Англії, вплинув на міжнародні торговельні мережі, включно з Іспанією. Занепад англійської морської потужності та торговельних шляхів відкрив можливості для іспанських купців розширити свою комерційну діяльність у районах, де раніше панувала Англія.

Також ми не можемо оминати колоніальне суперництво, бо і Англія, і Іспанія були колоніальними державами з великими заморськими імперіями. Послаблення англійської влади під час громадянської війни, можливо, дозволило Іспанії встановити більший контроль над своїми колоніальними володіннями та ефективніше конкурувати з англійськими колоніальними інтересами в таких регіонах, як Карибський басейн і Америка.

Економічна політика, яку проводила Англія під час і після громадянської війни, включаючи навігаційні акти, спрямовані на сприяння англійському судноплавству та торгівлі, мала наслідки для економічних інтересів Іспанії. Іспанії довелося адаптувати власні економічні стратегії та політику у відповідь на зміну динаміки торгівлі та конкуренції з боку інших європейських держав.

Англійська буржуазна революція істотно трансформувала структуру суспільства, відкривши шлях до соціальної мобільності новим верствам — зокрема купцям, фінансистам і промисловцям. У результаті політичних

змін, що включали посилення парламенту та обмеження королівської влади, економічна еліта отримала можливість впливати на державну політику, захищати власні інтереси через парламентські механізми та сприяти розвитку капіталістичної економіки²⁵. Це дозволило буржуазії не лише накопичувати капітал, але й реалізовувати політичні амбіції, формуючи нову ідею громадянського суспільства, де статус визначався не походженням, а економічною активністю та освітою.

Натомість в Іспанському королівстві продовжувала домінувати феодална модель з жорсткою становою ієрархією. Доступ до політичного впливу був зарезервований майже виключно за вищим дворянством (грандес) та духовенством, які складали основу католицько-абсолютистського режиму Габсбургів. Буржуазія — переважно міська й пов'язана з торгівлею — залишалась соціально маргіналізованою, не маючи ні правового, ні політичного механізму для реалізації своїх інтересів. Більше того, намагання окремих представників «третього стану» отримати визнання чи посади часто блокувалися системою привілеїв та вкоріненим презирством до «плебейського» походження.

Це призвело до глибокого розриву між економічною енергією суспільства та політичними структурами влади. У той час як в Англії економічний успіх ставав трампліном до влади, в Іспанії навіть найбільш заможні міщани залишалися виключеними з прийняття рішень. Як наслідок, Іспанія втрачала потенціал до інновацій, адміністративної модернізації та підприємництва, що в довгостроковій перспективі сприяло її економічному занепаду та маргіналізації у європейській системі держав. Англія ж, навпаки, змогла створити умови для формування активного середнього класу, який став фундаментом її економічної та колоніальної експансії в наступні століття.

²⁵ Hill C. *The English Revolution, 1640*. London: Lawrence & Wishart, 1940., p 56-87

Загалом, хоча Англійська буржуазна революція безпосередньо вплинула на Англію та її найближчих сусідів, її ширші ідеологічні, політичні та економічні наслідки відбилися по всій Європі, включно з Іспанським королівством. Громадянська війна в Англії сприяла змінам у міжнародних відносинах, моделях торгівлі та ідеологічних дебатах, які вплинули на позицію та політику Іспанії протягом XVII століття.

Стосовно ідеологічного впливу то ідеї республіканізму, конституціоналізму та лібералізму, що виникли під час громадянської війни в Англії, мали ширший вплив на європейську політичну думку, зокрема в Іспанії. Хоча Іспанія залишалася непохитною католицькою та абсолютистською монархією, елементи ліберальної та республіканської ідеології знайшли відгук серед певних верств іспанського суспільства, сприяючи інтелектуальним дебатам і політичним рухам у країні.

Однак на відміну від Англії, яка розпочала рух до парламентської демократії, Іспанія в цей самий період посилювала авторитарну владу Габсбургів і залишалася вірною католицькому абсолютизму. Це створило глибоку прірву між політичними моделями обох країн. Водночас, іспанська інтелектуальна еліта не була повністю ізольованою: певні кола — особливо серед студентства та вчених Саламанки та Мадрида — обговорювали нові концепти природного права, народного суверенітету та обмеженої монархії, хоча ці дискусії часто придушувалися інквізицією.

Не менш важливим аспектом був вплив навігаційних актів, особливо Навігаційного акту 1651 року, ухваленого Англійським парламентом з метою обмежити участь іноземних держав у торгівлі з Англією та її колоніями, які різко обмежили можливості іноземців, зокрема іспанців, вести торгівлю через англійські морські порти. У відповідь Іспанія була змушена або переорієнтовувати свої торговельні маршрути, або втрачати прибутки, особливо в контексті Атлантичної торгівлі.

В колоніальному аспекті Англія, попри внутрішню дестабілізацію, почала активніше боротися за контроль над Карибами. Захоплення Ямайки англієцями в 1655 році стало однією з перших значних втрат Іспанії в цьому регіоні. Це також підкреслювало зміну балансу сил на користь протестантських морських держав — Англії та Нідерландів.

На тлі цього, Англійська революція стала дзеркалом того, що Іспанія не зробила — не реформувала свої інституції, не розвинула представницьке правління, не інтегрувала нову буржуазію до управління²⁶. Таким чином, революція в Англії контрастувала з внутрішньою стагнацією Іспанського королівства, що зрештою сприяло його поступовому геополітичному занепаду у другій половині XVII століття.

Варто зазначити, що упродовж XVI століття Іспанія позиціонувала себе як головний захисник католицизму в Європі. Саме вона очолила боротьбу проти Реформації, зокрема через діяльність іспанської Інквізиції, участь у Тридентському соборі та війнах проти протестантських держав. Проте вже в XVII столітті, на тлі політичних трансформацій в інших європейських країнах — зокрема Англії — Іспанія дедалі більше втрачала цей моральний авторитет.

Англійська революція, попри її конфліктний характер, супроводжувалася дискусіями про свободу совісті, народний суверенітет і обмеження абсолютної влади монарха. У європейському інтелектуальному та політичному середовищі ці ідеї сприймалися як ознаки модернізації та поступу. Навіть для католицьких правителів дедалі очевиднішим ставало те, що Іспанія, незважаючи на свою релігійну ревність, не пропонує привабливої моделі державного управління. Її політична система залишалася архаїчною: централізована влада Габсбургів, союз із Церквою, обмежена участь "третіх станів" у політиці, слабкий розвиток представницьких інституцій.

²⁶ Elliott, J. H. *Imperial Spain: 1469–1716*. London: Penguin Books, 2002.

Зовнішньополітичні невдачі Іспанії — зокрема поразка в Нідерландах та ослаблення впливу на італійські держави — ще більше підірвали її авторитет. Іспанія перестала бути символом сили католицької Європи. Більше того, навіть папський престол дедалі частіше балансував між Іспанією та Францією, а пізніше — Австрією, визнаючи обмеженість іспанського впливу.

Поки Англія проходила етапи внутрішньої трансформації — від абсолютної монархії до парламентської республіки, Іспанія дедалі більше сприймалася як держава, нездатна реформуватися. У свідомості багатьох європейців вона зберігала образ репресивного, релігійно догматичного режиму, що поступово втрачав як політичну міць, так і моральне лідерство серед католицьких народів²⁷.

Отже, Англійська буржуазна революція, хоч і не мала безпосереднього впливу на Іспанське королівство, стала своєрідним дзеркалом, у якому яскраво відбилася неспроможність Іспанії адаптуватися до нових викликів європейського розвитку. У той час як Англія почала вибудовувати нову модель державності — з елементами представницького правління, свободами особистості та обмеженням монархічної влади, — Іспанія ще більше замкнулася у традиціоналізмі, релігійному консерватизмі та централізованій абсолютистській системі. Цей контраст не лише засвідчує відмінності в політичному та соціальному розвитку двох країн, але й пояснює глибші причини занепаду іспанської гегемонії в другій половині XVII століття. Втрата морального лідерства, економічна стагнація, відставання у реформуванні державних інституцій — усе це стало наслідком невміння Іспанії відповісти на виклики, які поставили перед Європою нові буржуазні рухи.

²⁷ Kamen, Henry. *Spain, 1469–1714: A Society of Conflict*. London: Routledge, 2005.

3.3. Загальні наслідки європейських буржуазних революцій на Іспанське королівство

Нідерландська революція та формування незалежної республіки Сполучених Провінцій (Нідерландів) мали значні наслідки справили значний вплив як на країни Західної Європи, так і, зокрема на Іспанського королівства.

Для Західної Європи Нідерландська революція зумовила поширення протестантизму, адже багато провінцій, які проголосили незалежність, були протестантськими. Тож це сприяло поширенню протестантизму в Європі та підкопувало католицьку єдність.

Також створення Сполучених Провінцій сприяло розвитку буржуазної демократії, де влада знаходилася у руках представників буржуазії. Це послужило прикладом для інших країн і стимулювало політичні рухи, спрямовані на здобуття більшої політичної участі та прав громадян.

І варто зазначити, що Сполучені Провінції стали одним з найбагатших та найрозвиненіших регіонів Європи. Вони розвивали торгівлю, мореплавство та промисловість, що сприяло економічному процвітанню регіону та зміцненню його впливу в Європі.

Найбільш очевидним наслідком для Іспанського королівства стала втрата контролю Іспанією над Нідерландами. Це призвело до втрати значної частини її колоніальних територій та економічних ресурсів.

Втрата Нідерландів сильно вразила іспанську економіку. Нідерланди були важливими торговельними партнерами та постачальниками сировини для Іспанії. Втрата цих зв'язків призвела до економічного спаду, зменшення доходів та втрати контролю над торгівлею.

Воєнні зусилля та спроби підтримати свою владу в Нідерландах призвели до значного збільшення державного боргу Іспанії. Це поставило

Іспанію в складне фінансове положення та обмежило її можливості для інвестицій та економічного розвитку.

Нідерландське повстання створило прецедент та надихнуло інші регіони на протистояння Іспанії. Це призвело до появи інших повстань та внутрішньополітичних конфліктів в Іспанії, які підірвали її політичну стабільність та силу.

Втрата Нідерландів Іспанією ослабила її позицію як однієї з провідних держав Європи. Це створило можливості для інших держав, таких як Англія та Франція, зайняти вакантні місця і змінити геополітичний баланс сили в регіоні. Також втрата Нідерландів стала каталізатором для соціальних змін в Іспанії, де посилювалися антикатолицькі настрої. Втрата контрольованих Іспанією територій підштовхнула деякі суспільні групи до критики католицької церкви і абсолютизму.

Водночас революція в Нідерландах продемонструвала можливість для протестантських ідей, що в свою чергу спонукало певні освічені кола в Іспанії до інтелектуальних дебатів про релігійну толерантність і політичну свободу. Політичні наслідки та поява нових рухів Успіх Нідерландської революції створив нові політичні умови для Іспанії. Зокрема, в Іспанії почали з'являтися республіканські та ліберальні рухи, які прагнули отримати більше прав для народу. Революційні ідеї Нідерландів надихнули протестні настрої в Іспанії, що зрештою призвело до формування нових політичних груп, які ставили під сумнів абсолютну владу монархії. Це сприяло розквіту іспанського політичного ландшафту в напрямку більшої демократизації.

Втрата Нідерландів вплинула на економіку Іспанії, адже ці території були важливими торговими партнерами. Іспанія відчула серйозні економічні труднощі²⁸, оскільки військові витрати зросли, а доходи від

²⁸ Moses B. The Economic Condition of Spain in the Sixteenth Century. *Journal of Political Economy*. 1893. Vol. 1, no. 4. P. 513–534.

торгівлі значно зменшилися. Втрата Нідерландів вплинула на економічний спад, що обмежило можливості для інвестицій і розвитку інфраструктури.

Загалом, нідерландська буржуазна революція завдала удару іспанському абсолютизму, започаткувавши епоху переможних буржуазних революцій в Європі. Це призвело до повалення іспанського панування й обумовило утворення в Північних Нідерландах першої в Європі буржуазної республіки. Революція припала на ранній, мануфактурний період розвитку капіталізму, коли класовий антагонізм між зароджуваною буржуазією, і дворянством, ще не дозрів, і це вплинуло на її результат. Революція перемогла лише на півночі країни, де більш міцно закріпився капіталізм, а селянсько-плебейський рух був більш організованим і цілеспрямованим. Південні Нідерланди залишалися під контролем Іспанії. Народні маси зіграли важливу роль у поваленні іспанського абсолютизму, але, не маючи достатньої соціально-політичної зрілості і організованості, не наклали демократичного відбитку на зміни, що відбувалися під час революції. Роль міської бідноти була ще дуже незначною. Велика торгова буржуазія, яка була економічно найсильнішим елементом, узурпувала політичну владу, що вирішальним чином вплинуло на подальшу історію країни.

Тож, Нідерландська революція мала великий вплив на суспільні процеси не лише в Нідерландах, а й в Європі загалом. Вона сприяла розвитку демократичних принципів, свободи віросповідання та культурного розквіту. Її успіх став важливим етапом в історії національного та політичного розвитку Нідерландів.

Отже, підсумуємо результати й наслідки революції:

- Це була перша успішна буржуазна революція;
- Унаслідок революції Нідерланди були поділені на дві держави — Голландію (або Сполучені провінції Нідерландів) та Бельгію (Південні Нідерланди, що визнали владу Іспанії);

- У результаті поділу країни сформувалося два народи — голландці-кальвіністи та фламандці-католики;
- У Голландії встановлено республіканську форму правління, до влади прийшли переважно підприємці-купці, буржуазія, нові дворяни;

У Голландії розпочинається бурхливий економічний розвиток:

— розвивається виробництво вовняних, шовкових, бавовняних тканин, скляне та цегляне виробництво, суднобудування й суміжні з ним галузі;

— основа розвитку економіки країни — торгівля;

— землі, конфісковані у короля та прибічників Іспанії передані фермерам в оренду або продані;

— країна стала колоніальною державою, тобто утворила низку заморських колоній. (Північна Америка, Південна Африка, Індонезія).

Таким чином, наслідки Нідерландської революції були не лише локальними, а й мали далекосяжний вплив на соціально-економічні та політичні процеси в Іспанії. Це призвело до змін у релігійних, соціальних та економічних структурах країни, змушуючи Іспанію адаптуватися до нових умов міжнародної політики.

Наслідки Англійської буржуазної революції, включаючи громадянську війну в Англії та Славну революцію, мали кілька непрямих впливів на суспільство та економіку Іспанського королівства протягом XVII століття. Хоча події в першу чергу вплинули на Англію та її найближчих сусідів, їхні наслідки відчувалися по всій Європі, включно з Іспанією. Ось деякі потенційні наслідки для іспанського суспільства та економіки:

Для початку, це зміни в динаміці влади в Європі. Англійська буржуазна революція послабила здатність Англії демонструвати владу за кордоном і конкурувати з іншими європейськими державами, включаючи Іспанію. А це в свою чергу, створило можливості для Іспанії посилити

вплив у європейських справах і розширити свої територіальні та стратегічні інтереси.

Іспанія та Англія були колоніальними суперниками з великими заморськими імперіями. Послаблення англійської влади під час революції, можливо, дозволило Іспанії ефективніше конкурувати з англійськими колоніальними інтересами в таких регіонах, як Карибський басейн, Північна Америка та Південна Америка. Це могло мати наслідки для колоніальної експансії Іспанії та економічної діяльності в Новому Світі.

Збурення спричинене Громадянською війною в Англії та Славною революцією, вплинув на міжнародні торговельні мережі, включно з Іспанією. Занепад англійської морської могутності та торгових шляхів, відкрив можливості для іспанських купців розширити свою комерційну діяльність у районах, де раніше панувала Англія.

Ідеї республіканізму, конституціоналізму та лібералізму, що виникли під час Англійської буржуазної революції, мали ширший вплив на європейську політичну думку, зокрема в Іспанії. Хоча Іспанія залишалася непохитною католицькою та абсолютистською монархією, елементи ліберальної та республіканської ідеології знайшли резонанс серед іспанського суспільства, сприяючи інтелектуальним дебатам і політичним рухам.

Іспанії довелося адаптувати свої економічні стратегії та політику у відповідь на зміну динаміки торгівлі та конкуренції з боку інших європейських держав. Занепад англійської могутності, можливо, спонукав Іспанію переглянути свої економічні пріоритети та шукати нові можливості для торгівлі та комерції.

Окрім перерахованих впливів, варто додати декілька додаткових елементів, які підкреслюють більш широку картину впливу англійських подій на Іспанію:

Насамперед, англійська революція підняла нові політичні та соціальні ідеї, такі як обмеження влади монархії, парламентський суверенітет і народний контроль за урядом. Хоча Іспанія продовжувала дотримуватися абсолютистської системи правління, революційні ідеї проникли до певних кіл суспільства, сприяючи інтелектуальним дебатам серед освічених еліт. Це могло призвести до посилення напруги між короною та частиною населення, що прагнула реформ і більшої політичної свободи²⁹.

В той же час, занепад англійської могутності тимчасово створив вакуум в торгівлі, який Іспанія намагалася використати. Однак на фоні англійських реформ і поступового зміцнення буржуазних інститутів Англії, вона знову швидко повернула свою економічну позицію і почала активніше просувати свої колоніальні інтереси. Це підштовхнуло Іспанію до перегляду своєї економічної стратегії та посилення меркантилістської політики³⁰, з метою захисту власних колоніальних надбань і торгівлі.

Англійська революція мала також релігійний аспект, що призвело до конфліктів між англіканською церквою і протестантськими групами. Цей релігійний розкол посилив конфесійну напруженість у Європі, що мало певний вплив на іспанське суспільство, оскільки Іспанія залишалася сильно католицькою державою і продовжувала вести боротьбу проти протестантського впливу в Європі. Англійська революція підтвердила небезпеку протестантських рухів для католицьких монархій.

Таким чином, Англійська буржуазна революція, навіть якщо її прямий вплив на Іспанію був обмежений, створила нові умови для економічної та політичної конкуренції в Європі. Революційні ідеї стали поштовхом до розвитку нових інтелектуальних рухів в Іспанії, а конкуренція на колоніальних ринках посилила економічні виклики для королівства.

²⁹ Gardiner S. R. History of the Great Civil War, 1642–1649. Vol. I–IV. London, 1886–1901

³⁰ A History of Spain" M. J. Rodríguez-Salgado та S. J. Payne pp. 88-90

Загалом, хоча Англійська буржуазна революція безпосередньо вплинула на Англію та її найближчих сусідів, її ширші наслідки, включаючи зміни в динаміці європейської влади, колоніальну конкуренцію, ідеологічний вплив і зміни в структурах торгівлі, могли мати непрямий вплив на суспільство та економіку країни. Ці наслідки сприяли б складному геополітичному та економічному ландшафту ранньомодерної Європи.

ВИСНОВКИ:

Упродовж XVI–XVII століть суспільна структура Іспанського королівства залишалася переважно феодалною та ієрархічною. Провідну роль зберігала дворянська знать (гранди), яка контролювала більшу частину земель та впливала на політичне життя. У той самий час католицька церква

займала винятково привілейоване становище, активно втручаючись у соціальну й духовну сферу, зокрема через інституцію інквізиції.

Незважаючи на певне посилення бюрократії та централізації влади під час правління Карла V та Філіпа II, Іспанія не зазнала суттєвого соціального оновлення. Міщанство і зародки буржуазії не отримали впливу в державних інституціях, що зумовило відставання суспільного розвитку порівняно з Північною Європою. Селянство зазнавало дедалі більших економічних і фіскальних утисків, а мобільність між соціальними шарами була майже неможливою.

Таким чином, іспанське суспільство в зазначений період залишалося закритим, статичним і консервативним, що зумовило його слабку готовність до модернізаційних викликів наступних століть.

Економіка Іспанського королівства у XVI–XVII ст. характеризувалася рядом глибоких суперечностей. Хоча XVI століття позначилося притоком дорогоцінних металів з Америки, що спричинило тимчасове збагачення королівської скарбниці, це багатство не було інвестовано в розвиток внутрішньої економіки. Натомість Іспанія залишалася аграрною країною з переважанням феодальних форм господарювання.

Промисловість розвивалася повільно й нерівномірно, часто зазнаючи тиску з боку іноземних ремісників та купців. Значна частина імпорту забезпечувалася за рахунок продукції з Фландрії, Франції та Італії. Ремісничі цехи поступово занепадали через внутрішню конкуренцію, відсутність державної підтримки й надмірну зарегульованість.

Податковий тиск на селян та міщан був надзвичайно високим, що стимулювало втечу населення з виробничих сфер або його занурення в тіньову економіку. Часті війни, зокрема Тридцятирічна, виснажували ресурси держави. До кінця XVII століття Іспанія перебувала в глибокій економічній кризі з ознаками стагнації та демографічного спаду.

Отже, незважаючи на потенційні переваги, економічна політика Габсбургів виявилася неефективною, що унеможливило перехід до ранньокапіталістичних відносин.

Нідерландська революція (1566–1648), що завершилася втратою Іспанією контрольованих територій на Півночі, стала не лише геополітичною поразкою, а й глибоким ударом по іспанському престижу, фінансам та ідеологічному впливу. Революція показала кризу абсолютизму і католицького ортодоксального курсу, яким керувалася Іспанія в Європі.

Розрив з Нідерландами, які були однією з економічно найрозвиненіших провінцій імперії, позбавив Іспанію важливого джерела доходів, ремісничої продукції та торгівельних шляхів. Більше того, перемога буржуазії у Нідерландах продемонструвала переваги політично-гнучкої, протестантської моделі, заснованої на міському самоврядуванні, релігійній терпимості та підтримці підприємництва.

В Іспанії ж перемогла архаїчна система, яка не допускала ані політичного плюралізму, ані економічного розвитку. Іспанське суспільство не змогло скористатися уроками Нідерландської революції, а навпаки, ізолювалося ще більше, що посилювало соціально-економічний занепад.

Англійська буржуазна революція середини XVII століття продемонструвала нову модель взаємодії між правителем, парламентом і буржуазією, де держава почала орієнтуватися на інтереси економічно активних класів. В Іспанії ж ці процеси залишилися чужими.

Втім, Іспанія не могла повністю ігнорувати ці зміни. Поразка абсолютизму в Англії, перехід до республіканських форм правління (хоча й короткотривалий), прийняття Білля про права — усе це впливало на загальноєвропейську політичну атмосферу. В Іспанії виникали інтелектуальні осередки, які ставили під сумнів традиційний порядок, хоча ці ідеї залишались маргінальними через жорсткий контроль церкви.

З економічного погляду, Іспанія відчула негативні наслідки зміцнення англійського флоту та прийняття навігаційних актів, що обмежували іспанську торгівлю. Колоніальні втрати, зокрема в Карибському регіоні, послаблювали позиції Іспанії, тоді як Англія, навпаки, зміцнювалася на морях.

Таким чином, англійська революція поглибила контраст між прогресивними моделями державності та архаїчною структурою Іспанії.

Буржуазні революції в Європі продемонстрували переваги переходу до нових соціально-економічних та політичних моделей, що базувалися на правовій рівності, свободі совісті, парламентаризмі та підтримці підприємництва. У той час як Англія, Нідерланди та Франція поступово змінювали свої структури, Іспанія залишалася в рамках абсолютизму й католицької ортодоксії.

Результатом такої інертності стало поступове відставання Іспанії у сфері політичної модернізації, економічного зростання та соціальної мобільності. Іспанське суспільство не змогло дати відповідь на виклики нового часу, що зрештою призвело до втрати геополітичного лідерства Європи.

Таким чином, буржуазні революції Європи стали каталізатором загальноєвропейських трансформацій, які змінили обличчя континенту, тоді як Іспанське королівство, не провівши внутрішньої модернізації, залишилося на узбіччі історичного поступу.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. [Акт про зречення, декларація незалежності багатьох провінцій Нідерландів від вірності Філіппу II Іспанському під час Нідерландів Повстання.](#)

Generaal Plakkaat van Verlatinge, 1581. 's-Gravenhage : Staatsuitgeverij, 1979. 129 p. URL: <http://www.let.rug.nl/usa/documents/before-1600/plakkaat-van-verlatinghe-1581-july-26.php>

2. [Гентське умиротворення \(1576 р\)](#)

Van Caenegem R. C. De Pacificatie van Gent (1576-1976). Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. 1976. Vol. 30. URL: https://dutchrevolt.leiden.edu/dutch/bronnen/Pages/1576_11_08_ned.aspx

3. Abbott, Jacob. *Charles I: Downfall of Strafford and Laud*. Y: *Makers of History*, Chapter VIII. Global Grey eBooks, 2020. Джерело: <https://www.globalgreybooks.com/history-of-charles-the-first-ebook.html>

4. The Avalon Project. Treaty of Westphalia (1648). Yale Law School. URL: https://avalon.law.yale.edu/17th_century/westphal.asp

5. Fairfax, Thomas (18 May 1648), ["House of Lords Journal Volume 10: 19 May 1648: Letter from L. Fairfax, about the Disposal of the Forces, to suppress the Insurrections in Suffolk, Lancashire, and S. Wales; and for Belvoir Castle to be secured"](#), Journal of the House of Lords: volume 10: 1648–1649, Institute of Historical Research, archived from *the original* on 28 September 2007, retrieved 28 February 2007

6. Glorious Revolution // Encyclopædia Britannica. 5 September 2016. URL: <https://www.britannica.com/event/Glorious-Revolution>

7. Parker, Geoffrey. Conscience and Power: Philip II of Spain, History and Legend. Open Collections - UBC Library. URL: <https://open.library.ubc.ca/cIRcle/collections/12708/items/1.0102757>

8. [Parker, Geoffrey. The Grand Strategy of Philip II \(New Haven, 1998\).](#) Sutherland N. M. The grand strategy of Philip II. By Geoffrey Parker. New Haven and London: Yale University Press, 1998 *The Historical Journal*.

2000. Vol. 43, no. 1. P. 309–316.

URL: <https://doi.org/10.1017/s0018246x99211065>

9. Second and third English Civil Wars // Encyclopædia Britannica. 2 December 2016. URL: <https://www.britannica.com/event/English-Civil-Wars>

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ :

10. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст. / Пер. з франц. Г. Філіпчук. – Київ: Основи, 1995. – С. 264.

11. Епоха Реформації. Європа редкол.: Бадак А. Н. та ін (всього 26 чол.). - М.: АСТ, 2002. - С. 459.

12. Історія середніх віків: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. істор. спец. Т 2 Ліхтей І., Надтока Г.М., Король В.Ю.; за заг. ред. Г.М. Надтоки. – К.: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2018 – 679 с.

13. Маріана Х. де. Загальна історія Іспанії. Х. де Маріана.: пер. с фр. А.Д. Голостенова – 567 с.

14. Baelde M. The Pacification of Ghent in 1576: Hope and Uncertainty in the Netherlands. The Low Countries History Yearbook 1978. Dordrecht, 1979. P. 1–17. URL: https://doi.org/10.1007/978-94-009-9294-8_1

15. Bloch M. L. B. Feudal Society: Vol 2: Social Classes and Political Organisation. Routledge, 1989. 198 p.

16. Carpenter, Stanley D. M. (2005). [*Military Leadership in the British Civil Wars, 1642-1651: "The Genius of this Age"*](#).

17. Chalcraft T. The Spanish Empire: A Historical Encyclopedia. Reference Reviews. 2017. Vol. 31, no. 2. P. 38–40. URL: <https://doi.org/10.1108/rr-01-2017-0005>

18. Crevea R. A. y. Spain. Sources and Development of Law. Editorial Dykinson, S.L., 2018. 19 p.

19. Drelichman, Mauricio; Voth, Hans-Joachim (2014). *Lending to the Borrower from Hell: Debt, Taxes, and Default in the Age of Philip II*. Princeton University Press.

20. Earl J. Hamilton *American Treasure and the Price Revolution in Spain 1501–1650* Vol. 40, No. 2 (Jan., 1935), pp 278-296

21. Elliott J. H. *Empires of the Atlantic World: Britain and Spain in America 1492–1830*. Yale University Press, 2006.

22. Elliott J. H. *Imperial Spain, 1469-1716*. [Harmondsworth, Eng.] : Penguin Books, 1978. 330 p.

23. Fernand B. *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II*. New York : Harper & Row, 1976. 2 vol; page 208

24. Fisher J. R. *Casa de Contratación // Encyclopedia of Latin American History and Culture*. New York : Charles Scribner's Sons, 1996. Vol. 1. P. 408

25. Gardiner S. R. *History of the Great Civil War, 1642–1649*. Vol. I–IV. London, 1886–1901.: [Volume I \(1642–1644\)](#); [Volume II \(1644–1647\)](#); [Volume III \(1645–1647\)](#); [Volume IV \(1647–1649\)](#)

26. Gómez-Zamalloa, M. *The House of Trade of Seville and Its Judicial Activity in the Sixteenth Century*. In *The First Global Judicial System 2017*. pp. 67-89.

27. Grafe, R., & Irigoin, A. (2006). *The Spanish Empire and Its Legacy: Fiscal Redistribution and Political Conflict in Colonial and Post-Colonial Spanish America*. Cambridge University Press.

28. Hill C. *The English Revolution, 1640*. London: Lawrence & Wishart, 1940.

29. Israel J. I. *The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall, 1477–1806*. Clarendon Press, 1995.

30. Israel J. *King Philip II of Spain as a symbol of ‘Tyranny’ in Spinoza’s Political Writings*. *Co-herencia*. 2018. Vol. 15, no. 58. P. 137–154. URL:

<https://doi.org/10.17230/co-herencia.15.28.6> (date of access: 06.05.2023). 137-154.

31. John E. The Spain of the Catholic Monarchs, 1474-1520. Malden, Mass: Blackwell Publishers, 2000. chapter 2, page 193

32. Kamen, Henry. Empire: How Spain Became a World Power, 1492-1763. HarperCollins, 2003.

33. Kamen H. Philip of Spain. New Haven : Yale University Press, 2017. URL: <https://doi.org/10.12987/9780300184266>

34. Kamen H. Spain, 1469-1714: A Society of Conflict. Taylor & Francis Group, 2014. 218 p.

35. Kamen H. Spain's Road to Empire: The Making of a World Power, 1492–1763. HarperCollins, 2003.

36. Kearney H. F. "Religion and the Politics of Peace in Early Modern Europe". Eds. H. F. Kearney et al. Cambridge University Press, 2006.

37. Mcalister L. N. Social Structure and Social Change in New Spain. The Hispanic American Historical Review. 1963. Vol. 43, no. 3. P. 349. URL: <https://doi.org/10.2307/2510070>

38. Morgan, Hiram ["Jonathan Scott's major reinterpretation of the seventeenth century ... England's crisis is viewed in European perspective"](#)(March 2001)

30. Morse R. M. Toward a Theory of Spanish American Government. Journal of the History of Ideas. 1954. Vol. 15, no. 1. P. 71. URL: <https://doi.org/10.2307/2707650>

40. Moses B. The Economic Condition of Spain in the Sixteenth Century. Journal of Political Economy. 1893. Vol. 1, no. 4. P. 513–534. URL: <https://doi.org/10.1086/250168>

41. Parker G. Imprudent King: A New Life of Philip II. Yale University Press, 2015. 396 p.

42. Pérez Y. R. The Dutch Revolt through Spanish eyes: Self and other in historical and literary texts of Golden Age Spain (c. 1548-1673). Oxford : Peter Lang, 2008. 336 p.

43. Perez-Diaz, Victor The Return of Civil Society: The Emergence of Democratic Spain. P. 158-174

44. Pettegree A. Europe in the sixteenth century. Oxford : Blackwell, 2002. 302 p.

45. Phillips, C. Spanish main. Notes and Queries. 1865. S3-VIII, no. 207. P. 502. URL: <https://doi.org/10.1093/nq/s3-viii.207.502>

46. Rady M. The Strengthening of Spain // The Emperor Charles V. 2014. P. 35–37. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315839752-10>

47. Rodríguez-Salgado, M. J., & Payne, S. J. A History of Spain. Cambridge University Press, 2014.

48. TeBrake W. H., Israel J. The Dutch Republic: Its Rise, Greatness, and Fall, 1477-1806. The American Historical Review. 1996. Vol. 101, no. 5. P. 1562.

49. Thomas H. Rivers of Gold: The Rise of the Spanish Empire 2013. Pp. 126-138

50. Universidad y Casa de Contratación de la M.N. y M.L. Villa de Bilbao. Ordenanzas de la ilustre Universidad y Casa de Contratacion de la m.n.y m.l. villa de Bilbao (insertos sus reales privilegios) aprobadas, y confirmadas por el Rey Nuestro Señor Don Phelipe Quinto (que Dios guarde) año de 1737. Madrid : En la Oficina de la Viuda de D. Manuel Fernandez, 1769. 308 p.

51. Vries J. d., Woude A. v. d. First Modern Economy: Success, Failure, and Perseverance of the Dutch Economy, 1500-1815. Cambridge University Press, 2011.

ДОДАТКИ

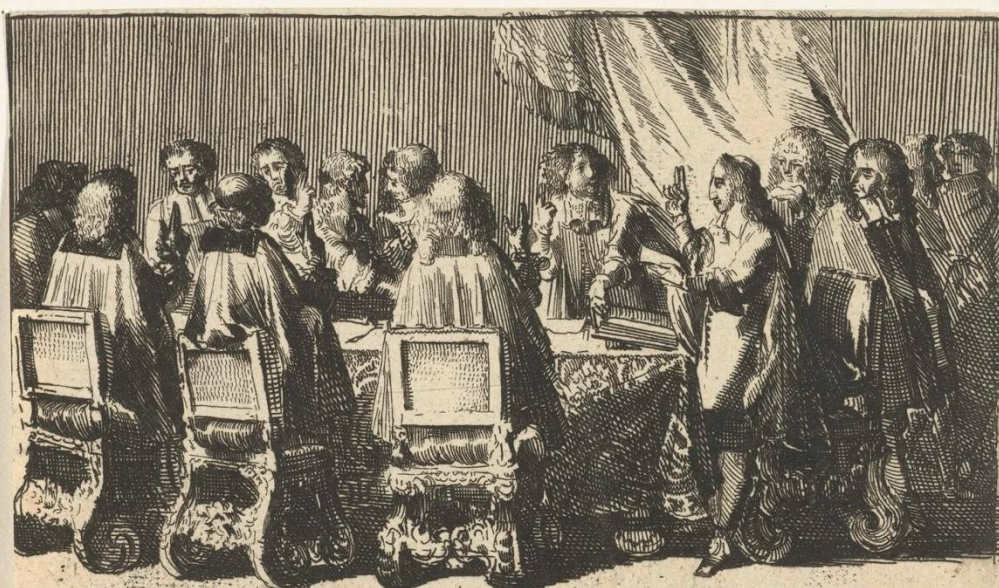
ДОДАТОК 1

Алегорія , що зображує утихомирення Гента Адріана ван де Венна (1626). На малюнку зображено нідерландського лева, який захищає вхід до саду Нідерландів, де сидять 17 нідерландських дівчат, які уособлюють сімнадцять провінцій, в оточенні «розлючених іспанських та іноземних солдатів , які прагнуть порушити сад».

ДОДАТОК 2

Штати Голландії приймають Вічний едикт. Ромейн де Хуге (1675).

Ian en Cornelis de Wit formeeren het Eeuwich Edict,
welck sy alle Mayistraten verbinden te besweeren

behoort bij FM 2390

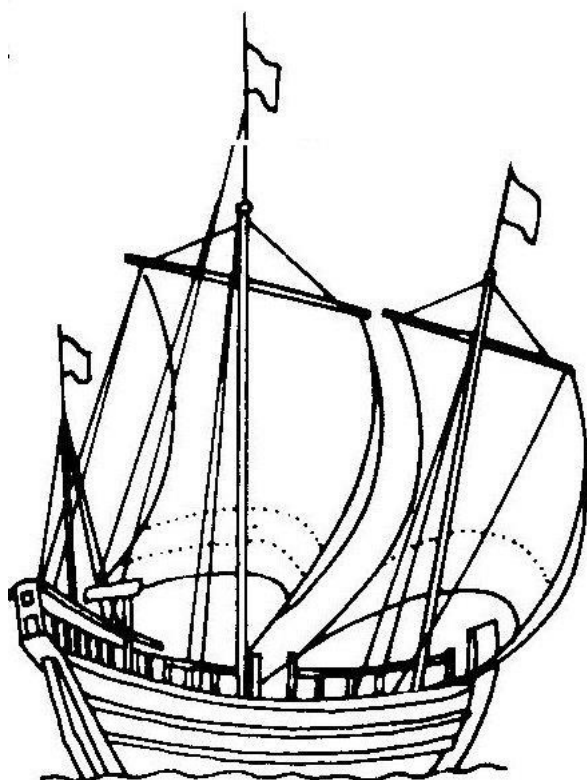
FM 2279 C

RP-P-03-82.061

Остання сторінка Утрехтської унії. Перші 6 рядків містять знаки представників Голландії: Дж. ван Поелгеста, Рейніра ван Канта, Віллема Россенса, Ніколаса Бланкса, Пітера де Рійке та Каспара ван Восберге.

«Оселедцевий автобус» XVI століття, морське рибальське судно
під назвою: Наар Руда Нед

16e-eeuwse haringbuis.
Naar Roorda 'Ned.
Zeevisscherij en
visschersschepen'.